

SOK

EEN UITGAVE VAN

Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

mededelingen 37

juni 2002

A. Bleevers,
Logement en Melkhuis,
MONUMENTS-PLEIN VALKENBURG

dicht bij de Grot.

Geleent de DINEEREN des ZONDAGS.
DE LOGEER KAMERS.
PUIK DE BEDIENING. MATIGE PRIJZEN.

2 Groeve Michielsbergske te Valkenburg

10 Habitat in Spelunca Petrae

De kapellen van de onderaardse kalksteengroeven

van Zuid-Limburg. Deel III:

Gemeentegroeve en Fluwelengroeve

figuur 1:
Kartering Jacques Diederer

Groeve Michielsbergske te Valkenburg

Ton Breuls
Bovenstraat 28
B 3770 Kanne Riemst

INLEIDING

In de loop der tijd zijn verschillende zogenaamde groevelijsten verschenen. De meest bekende is ongetwijfeld: *“De onderaardse kalksteengroeven van Zuid-Limburg”* van A. van Wijngaarden. In de voorgaande uitgaven van SOK-Mededeelingen is deze groevelijst met grote regelmaat in de literatuurlijst bij een artikel opgenomen. Minder bekend zijn de lijsten van Blankenvoort uit 1927 en 1928, Bels van 1952 (plus aanvulling), van de Geologische Dienst, van Staatstoezicht op de Mijnen, van de provincie Limburg en last but not least, de lijsten van de vele groeveliefhebbers binnen en buiten de SOK, al dan niet compleet.

Deze lijsten samenvattend kan men zonder meer een totaal overzicht maken van alle grote en kleine groeven, die in het Nederlandse mergelland voorkomen of [kas]kwamen. Het afstropen van boshellingen in de natuurgebieden, op zoek naar sporen van oude en/of onbekende onderaardse ontginningen, het vele spitwerk in archieven en interviews met oudgedienden hebben eigenlijk geen nieuwe ontdekkingen opgeleverd. Een uitzondering daarop zijn enkele geïsoleerde delen van groeven, doorgaans omgeven door instortingen en daardoor onbereikbaar, die per toeval herontdekt en geïnventariseerd zijn (zoals onlangs in Zichen met de vergeten schacht in de Roosburg (Breuls, 1999)). Ook zijn er nieuwe gangen en kleine groeven (her)ontdekt onder de kasteelruïne (Dieren, 1985), die tot nu toe niet in een groevelijst met nummer en naam zijn opgenomen. Maar een echte nieuwe groeve, onbekend, op een onverwachte plaats en in geen groevelijst terug te vinden is de wens van menig bergloper.

Het klinkt als een cliché: het onmogelijke bestaat niet.

Toch is het in de lente van 2001 gebeurd: de groeve Michielkesberg. Later onderzoek heeft uitgewezen, dat de groeve weliswaar in kleine kring bekend was, maar zeker niet bij de reguliere groeveonderzoekers.

EEN KORTE VOORGESCHIEDENIS

Begin juni 2001 kreeg ik op een ochtend bezoek van Wiel Miseré, inspecteur van Staatstoezicht op de Mijnen. Na de gebruikelijke nieuwsuitwisselingen kwam het grote nieuws: enige dagen daarvoor was bij werkzaamheden aan een tuinteras naast een huis in de Heekerbeekstraat in Valkenburg onder de verwijderde grindtegels een grote betonnen plaat ontdekt. Men dacht aan een afsluiting van een oude zinkput of een niet meer in gebruik zijnde olietank. Met behulp van een graafmachine werd de plaat gelicht en tot verbazing van de huidige bewoner, die het huis een half jaar van te voren gekocht had, kwam een groot gat tevoorschijn met een heuse trap naar beneden. Na een eerste inspectie ondergronds bleek het hier te gaan om een groeve. Klein van oppervlakte, met smalle en lage gangen, maar toch. Goede raad was duur. De gemeente werd erbij gehaald, maar die kwam niet verder dan een advies om een plaat over het gat te leggen en het terras verder met klinkers te bedekken. Frans Bergsteyn, voormalig groeveopzichter van Valkenburg, kwam voor een second opinion. Als rechtgeaard groeveliefhebber wilde hij de groeve niet verloren laten gaan en adviseerde Staatstoezicht op de Mijnen in te schakelen. Miseré inspecteerde de groeve en met uitzondering van een aardpijp,

die dicht aan de oppervlakte onder het terras uitkomt, zag hij verder geen bezwaar. Jacques Diederer werd ingeschakeld voor de opmetingen. Hub Pisters, archeoloog en deskundige op het gebied van vuursteen(mijnen) en ikzelf hebben de eerste inventarisatie gedaan.

DE GESCHIEDENIS VAN DE GROEVE

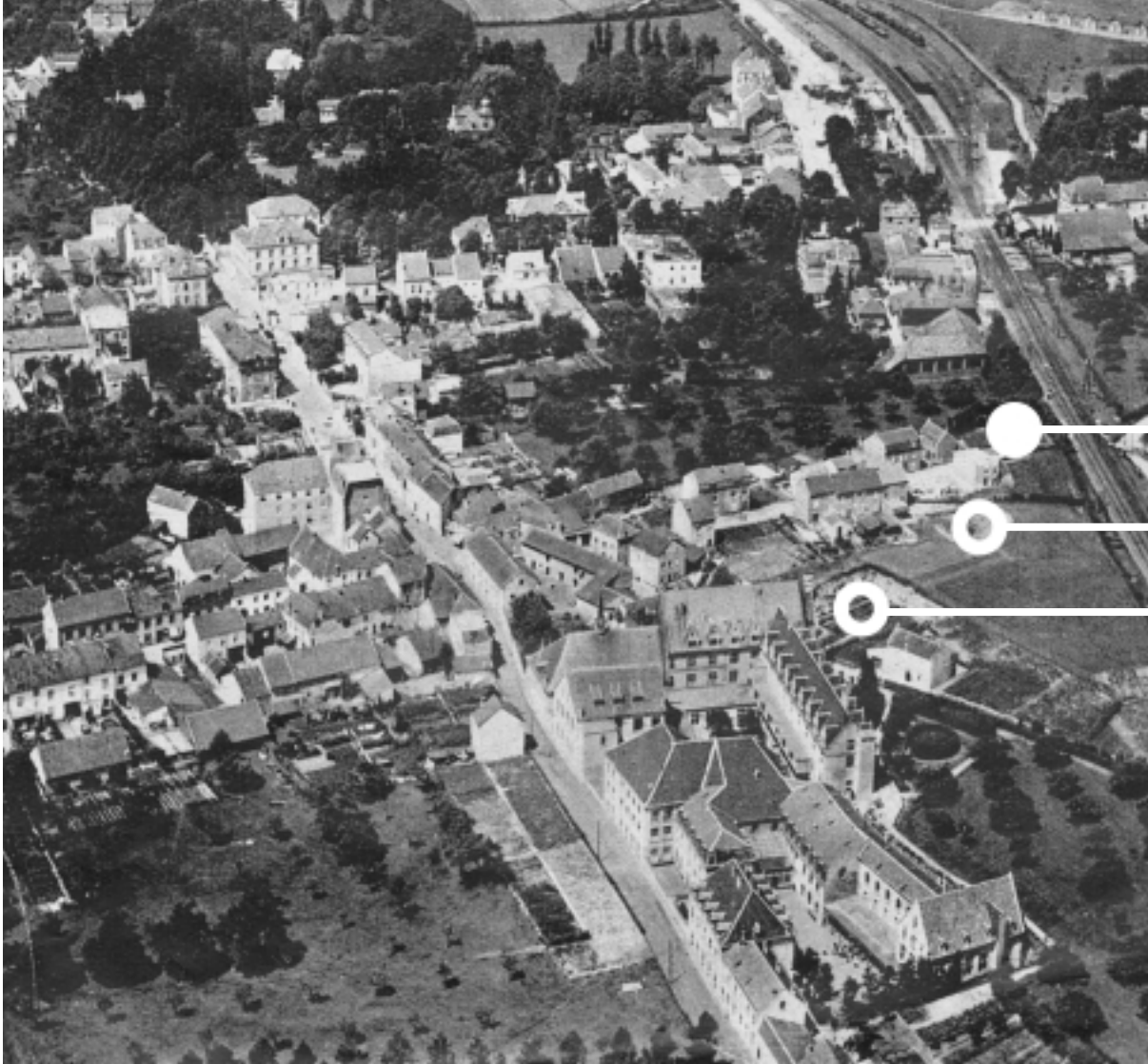

In 1983 werd achter het huis aan de Heekerbeekstraat 31 een stuk bijgebouwd. Ongetwijfeld is men toen op de toen wel of niet bekende trap naar beneden gestoten, want ongeveer 6 à 7 treden zijn verdwenen onder de nieuwe fundering van de achterbouw. Met beton is toen een nieuwe vierkante toegangskoker gemaakt naar de trap, die rechtsomdraaiend naar beneden loopt. Vrij snel onder het maaiveld voert de trap, die ook uit betonnen treden bestaat, door een gele kleiachtige mergel tot in de groeve. De geschatte hoogte tussen het plafond en het maaiveld bedraagt niet meer dan 5 meter. Wat meteen opvalt, is dat de groeve niet uitgezaagd is voor de winning van bouwblokken, maar helemaal met beitel is uitgehakt.

Spaarzame opschriften verwijzen naar recente jaren: *J.M. 12-4-'95*. Hoezo, onbekende groeve? Waarom weet dan (zover als bij mij bekend) geen enkele groeveonderzoeker van het bestaan? Dan blijft er nog maar een weg open: Pierre Janssen uit Valkenburg! Al vaak is gebleken, dat deze man een ongelooflijke schat aan kennis heeft over de volkshistorie van groeven, mergelbewerking en alles wat daar mee te maken heeft. Het zal geen verbazing meer wekken als Janssen direct weet waarover ik het heb: *“het Michielsbergske”*. Eenmaal op zijn praatstoel komen er zaken aan licht, die moeizaam en lang speurwerk reduceert tot één gesprek. Hij verwijst me bovendien naar een nazaat van de “ontginer” van de groeve: Hub Marx, eveneens uit Valkenburg. De twee gesprekken met beide heren hebben de volgende reconstructie van de geschiedenis van de groeve opgeleverd.

In de tweede helft van de negentiende eeuw waren in het dal van de Heekerbeek diverse *“aw braake”*. Dat waren gaten of abri's in het talud, waar losse zand en mergel op kleine schaal werd gewonnen. Niet alleen in het dal zelf, ook in de directe omgeving, zoals bij het huidige zwembad, werd later losse mergel gewonnen in dagbouw (*fig. 3*).

Vlak bij het dal, op de hoek van de Heekerbeekstraat en de Reinardstraat was een kleine kruidenierswinkel van de familie Marx. Tegenwoordig is hier een antiekzaak van enkele nazaten van Marx. Sjeng Marx, de oudste van drie zonen, stond bekend als een spaarzaam man, die iedere mogelijkheid aangreep om “iets bij te verdienen” naast zijn werk als kruidenier. In de jaren dertig, toen men ondergronds meer en meer champignons begon te kweken (in die tijd een zeer lucratieve bezigheid), besloot ook hij zich “op de markt te gooien”. Maar daar had je

figuur 3:
KLM-luchtfoto 1929

situatie Michielsbergske

open mergelwinning

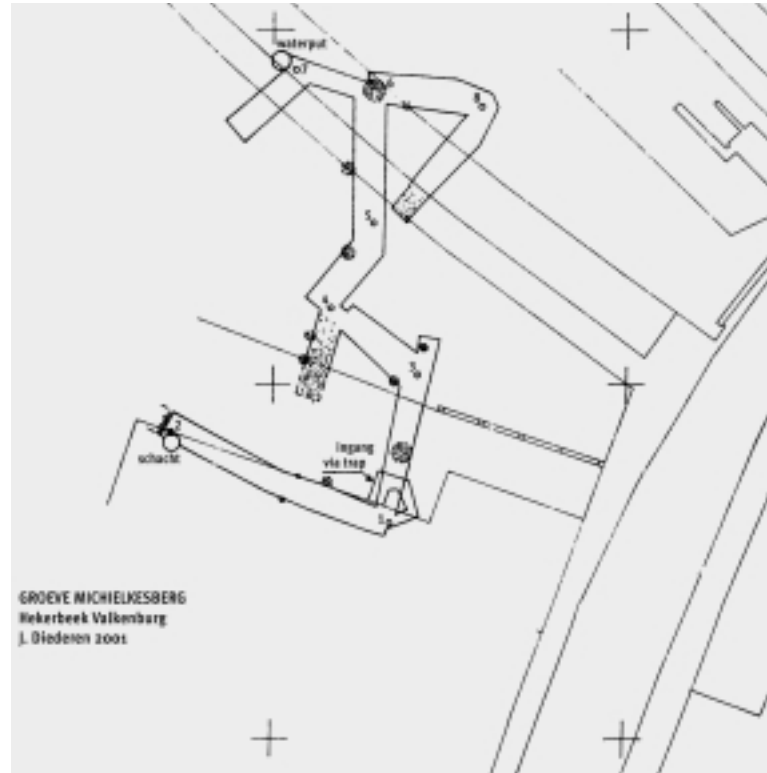
open mergelwinning

primair een groeve voor nodig en die had hij niet. Inventief als hij was besloot hij van de nood een deugd te maken en begon zijn eigen groeve te maken! Een van deabri's, die al iets verder ontgonnen was in het talud en toen al de naam Michielsbergske droeg, werd met beitels en lange stootijzers verder uitgediept. Ondanks waarschuwingen van reguliere blokbrekers, die hem op het gevaar wezen van de kwaliteit van de mergel, de stabiliteit en de manier van werken, ging Marx onverstoort voort. Met het licht van een carbidlamp zwoegde hij diverse jaren meter voor meter verder. Uiteindelijk hakte Marx bijna 75 meter ganglengte uit. De losse mergel, die bij de exploitatie vrijkwam, werd uiteraard niet weggegooid, maar met een zeef bewerkt tot fijne mergel, die verkocht werd aan de champignonkwekers. Achterin het kleine stelsel werd een waterput in de mergel uitgestoken en Marx kon zijn champignons voor de verkoop kweken. Met al die toeristen en restaurants in Valkenburg was hij van zijn afzet verzekerd.

Na de oorlog, toen de hoogtijdagen van de champignons voorbij waren, is de groeve gebruikt voor de opslag van ondermeer aardappels en appels. Niet helemaal duidelijk is het waarom en wanneer de ingang in het dal is dichtgemaakt. Vermoedelijk is het noeste werk van Marx niet geheel volgens de reglementering van het Staatstoezicht op de Mijnen of volgens de voorschriften van de gemeente Valkenburg gebeurd. Vlak naast de dichtgemaakte ingang is later een schacht gemaakt. Bij het huidige bezoek aan de groeve valt op, dat zeker achterin de groeve minder zuurstof is. Diende de schacht als luchtschacht of werd hier, na het dichtmaken van de ingang, de mest van de champignon-teelt naar beneden gestort. Ook de ingang via de trap is van latere datum, gezien de sporen van ontginning. Is de oorspron-

kkelijk ingang op last van de autoriteiten dichtgemaakt en heeft men toen een andere manier gevonden om zonder lastige ogen toch de groeve te betreden en deze verder te exploiteren? “Alles” wijst daarop, maar “alles” heeft men mij wijselijk ook niet verteld!

figuur 4:
plattegrond

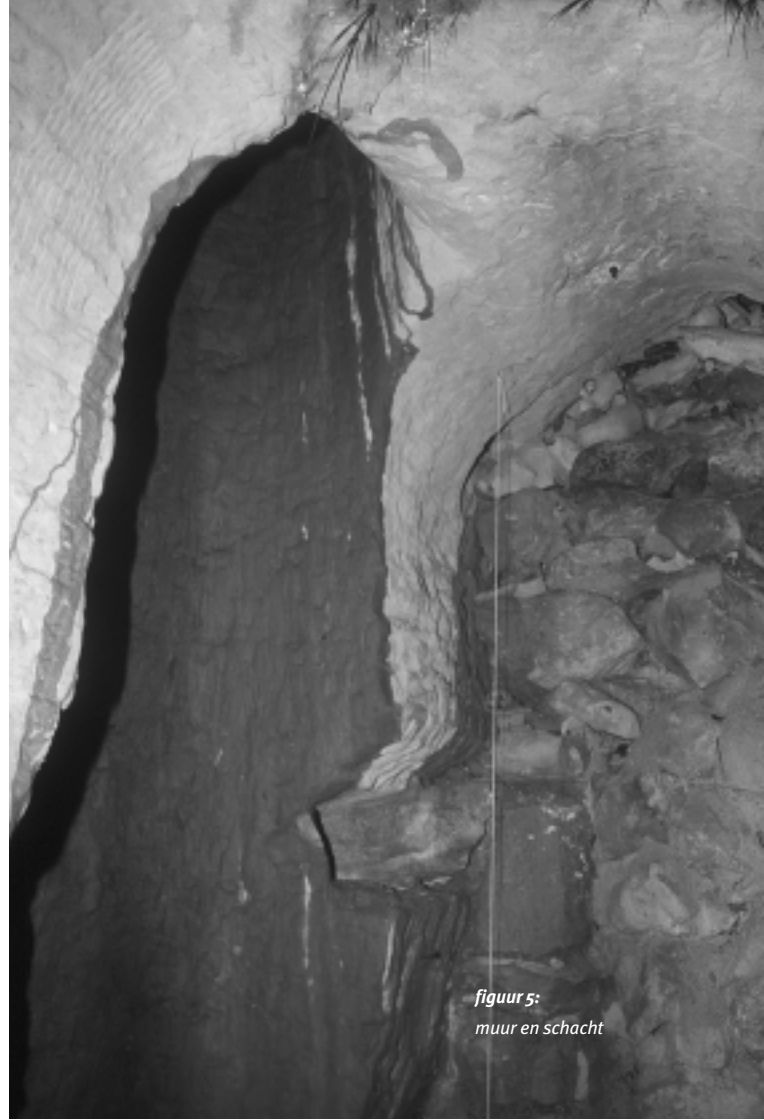
DE INVENTARISATIE

De gang rechtdoor vanaf de toegangstrap loopt na een meter of 14 dood op een muur van mergel en vuurstenen. In een gat in de muur kan men zien, dat daarachter alles is dichtgestort met los puin: beton, dakpannen, stukken ijzer en grond. De beitelsproren van de ontginning in de relatief zachte mergel komen echter van achter de muur. Dit kan alleen maar betekenen, dat men hier te maken heeft met de verdwenen ingang. Bij inspectie bovengronds blijkt inderdaad dat deze plaats ondergronds oorspronkelijk in het dal van de Heekerbeek uit kwam. Dit dal staat nu droog. Vroeger, tot de jaren '50, was de Heekerbeek een zijriviertje van de Geul, dat vanaf Klimmen door het dal stroomde. Zomers stond de beek vrijwel droog in het moerassige dal, terwijl in de winter en het voorjaar het waterdebit aanzienlijk steeg. Vanuit het dal is de ingang aangezet en is later om onbekende reden dichtgestort met bouwpuin en met een muur van mergel en vuursteen afgesloten.

Direct naast de muur is de ronde schacht, aan de bovenkant met een betonnen deksel afgesloten. De vijf meter diepe schacht is van boven naar beneden gestoken en komt naast de gang uit. De schacht bestaat verder uit drie betonnen ringen van elk een meter, ter versteviging tegen de losse dekgrond.

De mergel bij de trap reikt tot aan het maaiveld, maar hier bij de schacht is het mergeldak slechts twee meter. Dat is niet zo verwonderlijk, als men bedenkt dat de schacht zich vlak bij het dal bevindt. Door erosie is hier (een deel van) de mergel verdwenen.

Zoals reeds door de blokbrekers was opgemerkt, blijkt de mergel van slechte kwaliteit. Gezien de vuursteen en de tauwlagen

*figuur 5:
muur en schacht*

is de groeve ontgonnen in de Kalksteen van Emael. Waarschijnlijk heeft Marx ontdekt, dat hij eigenlijk te dicht onder de oppervlakte exploiteerde. Vanaf de toenmalige ingang loopt het plafond schuin naar beneden tot een gegroefde aardpijp. Hier zakt het plafond bijna 70 cm, waarna de exploitatie wordt voortgezet. De volgende gangen heeft hij het steeds dieper uitgehakt, zodat het niveau vanaf de ingang tot het einde een groot verschil kent. Toch is hij niet echt diep onder de oppervlakte gegaan, omdat op meerdere plaatsen de wortels van bomen en struiken door het dak en zelfs de wanden reiken. De vorm van de gangen is min of meer parabolisch. De ganghoogte varieert ook sterk. Van 1.50 meter tot plaatselijk 1.75 of 2 meter. Er zijn geen zaagsporen, want de groeve is in zijn geheel uitgekapt met beitels. Daarom is het niet verwonderlijk dat er nauwelijks opschriften te vinden zijn. Op een stukje glad gevulde muur staan enkele initialen en namen ingekrast: *J.M. 12-4-'95, H. Nijebo* en *J.L. Elders* lezen we *HM MT 1949* en *59*.

Bij de trap naar rechts is na enkele meters een aardpijp met een diameter van 1 meter. In het verleden is deze aardpijp ooit gestut geweest, alleen nog enkele stukjes vermolmd hout resten. Met slechts een mergeldak van twee meter heeft men ook toen al bemerkt, dat deze aardpijp problemen kon opleveren in de toekomst. Ook de huidige eigenaar is naarstig op zoek naar een oplossing om een eventuele verzakking van zijn terras te voorkomen.

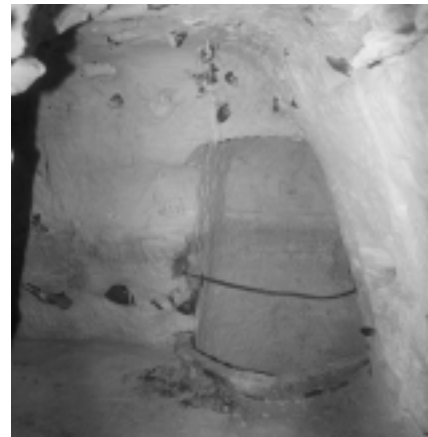
In totaal zijn er een negental aardpijpen, de meeste zonder gevaar en klein van doorsnede. Bij meetpunt 6 is echter een aardpijp, die ook zorgen baart. Ze is al voor een deel in de gang gestort. Een vermolmd boomstronk, enkele nu verroeste dunne ijzers met daarboven zinken platen en een emailleerde recla-

meplaat moeten het gevaar van verdere instorting verminderen. Ook hier zullen maatregelen getroffen moeten worden, om verder onheil te voorkomen.

figuur 6:
aardpijp

figuur 7:
waterput

In de gangen zijn de restanten van de champignonbedden nog goed waarneembaar. Veel kweekruimte was er niet in de relatief smalle gangen: slechts twee rijen bedden aan iedere kant met een smal looppad in het midden. Op een enkele plaats in de laatste gang zijn de vrij platte bedden nog maagdelijk bedekt met een laagje mergel.

Bij meetpunt 4 is een gang dichtgestort met puin en aarde. Het plafond is sterk oplopend, wat kan wijzen op een poging om een in- of uitgang te maken. Bovengronds is echter niets meer te bespeuren van dit eventuele initiatief.

Bijna op het einde van het gangenstelsel is een put met een doorsnede van 1 meter uitgehakt. In de bijna drie meter diepe put staat een halve meter kristalhelder water. Aan de voorzijde moet een gebogen en roestig stuk vlechtmetaal van 1 cm dik voorkomen, dat men naar beneden valt. In de achterwand boven de put heeft iemand een kruis uitgehakt. In de onmiddellijke nabijheid heeft de “kunstenaar” zijn werk voortgezet met een klomp, een uil en een duif. De keuze van het motief en de eventuele symbolische betekenis ervan ontgaat de schrijver van dit artikel.

TENSLOTTE

Echt spectaculair kun je deze groeve niet noemen. Zeker als men de “normale” waarden, die aan een echte(?) groeve worden toegekend, in ogenschouw neemt: onderaards landschap, oppervlakte, ouderdom en (cultuur)historie, opschriften, vleermuizen, enz. Het is nu eenmaal een feit, dat de koek bijna op is wat de ontdekking van nieuwe groeven betreft. Maar smaken de laatste kruimels van zo’n koek niet het lekkerste?

Er blijft nog een vraag open: de ondergrond, geëxploiteerd voor de winning van bouwsteen, wordt gemeenlijk een mergelgroeve of kalksteengroeve genoemd. Bij de ondergrondse exploitatie van losse mergel (bijvoorbeeld als grondstof voor kunstmest) kan men spreken van een mergel- of kalkmijn. Dit stelsel is uitsluitend uitgehouwen voor de teelt van champignons. Is dit nu een champignon-groeve? Of een champignonmijn?

LITERATUUR

BREULS, T., 1999

“Een vergeten schacht van de Roosburg”.

SOK-Mededelingen 32. Maastricht.

DIEDEREN, J., 1985

“Enige opmerkingen betreffende de onderaardse gangen onder de kasteelruïne te Valkenburg”.

SOK-Mededelingen 8. Maastricht.

WIJNGAARDEN VAN, A., 1976

“De onderaardse kalksteengroeven van Zuid-Limburg”.

Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V. nr. 71. Maastricht.

*figuur 1:
Ansichtkaart
rond 1900*

Valkenburg. Kapel in de Gemeentegrot.

Habitat in Spelunca Petrae

De kapellen van de onderaardse
kalksteengroeven van Zuid-Limburg. Deel III:
Gemeentegroeve en Fluwelengroeve

Fons Leunissen
Wijnbesstraat 105
6543 TL Nijmegen

INLEIDING

In “De Profundis clamavi ad te, Domine”, het themanummer SOK-Mededelingen 35, werden de historiografie, de historische context, de ontstaansgeschiedenis en de vormgeving besproken van drie onderaardse kapellen, die tot stand kwamen tijdens de “geloofsvervolging” in de Franse Tijd (de schuilkerk van de Geulhemmergroeve, de kapel van Het Bergske en de schuilkerk van de Sibbergroeve). Het nu volgende artikel sluit hier geheel op aan, zodat SOK-Mededelingen 35 tot bladzijde 28 eigenlijk tevens de inleiding is bij dit artikel. Toch zal deze nieuwe aflevering ook goed te volgen zijn voor iemand die het voorgaande niet gelezen heeft. Want hoewel de kapellen van de Gemeentegroeve en de Fluwelengrot alles te maken hebben met de Franse Tijd, vormen ze toch ook een geheel afzonderlijke categorie, zoals dit artikel zal aantonen.

11

DE KAPEL VAN DE GEMEENTEGROEVE

*“U heb ik lief, altaar der duisternis,
Wijl uwe nacht mij leert,
Hoe schoon het daglicht is.”*

(uit: De Officiële Reis- en Wandelgids)

In de negentiende eeuw was Valkenburg aanvankelijk een drie hotels tellend kuuroord, dat bezocht werd door een welgestelde elite, maar na de aanleg van de spoorlijn Aken -Maastricht in 1853 stapten er in de loop van de tijd steeds meer mensen uit bij het pittoreske mergelstenen station en groeide het aantal

hotels en pensions gestadig. Verder was ook de in 1885 opgerichte vereniging *Het Geuldal* (de eerste VVV van Nederland!) een krachtige stimulans voor het toerisme. Het Geuldal kreeg de exploitatie van de Valkenburgergroeve in handen en organiseerde er rondleidingen, muzikale fakkeloptochten en andere evenementen. In 1892 nam de gemeente Valkenburg de vereniging het exploitatierecht af, om in het vervolg zelf het gangenstelsel te gaan exploiteren. Vanaf dat moment werd de groeve steeds vaker met haar huidige naam *Gemeentegroeve* aangeduid. De gemeente Valkenburg nam die maatregel als uitkomst van een door plaatselijke belangengroepen gevoerde strijd over de eigendomsrechten en de bestemming van de groeve. Verderop in dit artikel, in het gedeelte over de kapel van de Fluwelengroeve, zal er nog wat dieper worden in gegaan op dat Valkenburgse conflict. Voorlopig is het voldoende te weten, dat het geschil onder andere werd veroorzaakt door de groeiende opbrengsten van de exploitatie van de Valkenburgergroeve, want het toerisme floreerde en ieder jaar kocht een groter aantal mensen een kaartje voor een rondleiding. De ondergrondse schuilkapel met het aangrenzende verblijf voor de priesters was een van de belangrijkste toeristische trekpleisters in het gangenstelsel. Uiteindelijk trok er elke zomer een onafzienbare stroom dagjesmensen melig giechelend langs de grote mergelstenen hoofdkussens van Max de la Croix en Joannes Schepers, terwijl de gids bij hoog en laag bezwoer, dat de beide heldhaftige geestelijken hier werkelijk het bezorgde hoofd ten ruste hadden gelegd. Of de gids de waarheid sprak, zal nog blijken.....

figuur 2

EEDWEIGERAARS IN DE VALKENBURGERGROEVE: HISTORIE, CONTEXT EN BRONNEN

Maximiliaen Hendrik Joseph de la Croix werd op 18 augustus 1753 geboren te Schin op Geul. Zijn vader was de uit Oud-Valkenburg afkomstige schoolmeester Frederik Hubert de la Croix (1709-1783) en zijn moeder was de in Vaals geboren Maria Sofia Mertzenich (1721-1781). Max studeerde, net als twee van zijn vier broers, voor priester en werd daarna kapelaan te Schin op Geul. In september 1797 werd hij uit zijn priesterambt ontzet, omdat hij weigerde de “eed van haat” af te leggen, die door de Franse bezetter van ambtenaren en priesters geëist werd. (*Ik zweer haat aan het koningschap en de anarchie, en vasthoudendheid en trouw aan de republiek en de grondwet van het jaar III.*) Mede op advies van diverse hogere geestelijken, die overigens meestal veilig in het buitenland verbleven, beschouwden veel priesters deze eed als onchristelijk door het woordje “haat” en weigerden ze hem af te leggen. Vaak ook werden priesters en kapelaans door hun eigen parochianen -die over het algemeen

behoudend en dus tegen de vernieuwingen van de Fransen waren- min of meer gedwongen de eed te weigeren. Dit zijn slechts enkele redenen, maar meestal was het een combinatie van allerlei factoren, die een priester ertoe deed besluiten de eed te weigeren. Het is echter onnodig daar nu verder op in te gaan, want deze materie werd al uitgebreid behandeld in SOK-Mededelingen 35.

Nadat Max de la Croix uit zijn priesterambt ontslagen was, zette hij zijn werk in het geheim voort en las hij missen in een geïmproviseerde schuilkapel in het aan de Plenkert gelegen huis van zijn neef Joannes Ubaghs. Al binnen een jaar werden deze verboden geloofspraktijken ontdekt en werd De la Croix wegens het ongeoorloofd uitoefenen van het priesterambt veroordeeld tot een boete van 5000 ponden en drie maanden gevangenisstraf. Joannes Ubaghs kreeg precies dezelfde straf opgelegd, omdat hij de priester gelegenheid had gegeven tot het houden van illegale godsdienstoefeningen. Deze straffen liegen er niet om, maar al gauw zou de vervolging van de zogenaamde “refractaire” priesters (de eedweigeraars) in ons Departement van de Nedermaas nog verder aangescherpt worden en konden ze zelfs zonder vorm van proces worden gedeporteerd naar een strafkolonie op de Kanaaleilanden Re of Oleron. De aanleiding voor deze verscherping van maatregelen was de “Boerenkrijg”. De armoede en het onderduiken voor de Franse dienstplicht hadden geleid tot de vorming van zwervende benden, die in oktober 1798 samenvloeiden tot een opstandige beweging. Alle ontevredenheid met het Franse staatsbestel, niet op de laatste plaats met de onderdrukking van de kerk en haar priesters, vond nu een uitlaatklep. De rebellie ontstond in Oost-Vlaanderen, maar waaierde al heel snel uit en de gewapende

benden drongen daarbij ook ver door in Nedermaas. Er werden overal opruiende plakaten opgeplakt en het kwam tot rumoerige samenscholingen. Ondanks dat de rebellen de sympathie van de bevolking kregen, konden de Franse colonnes de ongeregdheden echter makkelijk in de kiem smoren. Toch hadden de relletjes verregaande gevolgen, want de Commissaire Executif du Departement, de fel anti-clericale Fransman Nicolas Girard, wees de eedweigeraars aan als zondebok en beschuldigde hen ervan het volk te hebben misleid en opgestookt. In de Franse rapporten werd dit “fanatiser le peuple” genoemd. Girard stond overigens beslist niet alleen in zijn opvatting, dat de eedweigeraars gevaarlijke onruststokers waren, want het Franse regime wantrouwde over het algemeen geestelijken, wegens de grote invloed die ze als zielenherders op hun gelovigen hadden en wegens hun -al dan niet- vermeende koningsgezindheid. Eedweigeraars waren natuurlijk extra verdacht, omdat ze een eed weigerden, die juist was ingesteld als poging om een einde aan dat wantrouwen te maken.

Na de rellen van oktober 1798 verscherpte Girard de vervolging van de onbeëdigde priesters en de cijfers uit de Franse rapporten bevestigen dat: op 23 januari 1798 werden 7 besluiten tot arrestatie van eedweigeraars uitgeschreven, op 31 januari 11, op 30 juni 82, op 22 juli slechts 1, op 23 augustus 29 en op 4 november (dus vlak na de rellen) ineens een aantal van 1.035! Alle opgepakte refractaire priesters moesten nu zonder vorm van proces

figuur 3:
Max de la Croix

worden gedeporteerd. Mede ten gevolge van de door Girard afgekondigde represailles tegen de eedweigeraars nam de woede van de rebellen nog verder toe, zodat het ten slotte op 4 en 5 december 1798 tot een geweldsuitbarsting kwam, die de geschiedenis in ging onder de naam “de Slag bij Hasselt”. De opstandelingen werden verraden en bloedig in de pan gehakt en het gewapende volksverzet tegen de Fransen was daarmee definitief gebroken. Van de voorgenomen represailles van Girard kwam er in de praktijk niets terecht, want zijn opsporingsbeleid bleek niet erg effectief. Van de 1.035 te deporteren priesters werden er maar drie gepakt! En die werden nog niet eens gedeporteerd, maar in een regionale gevangenis opgesloten. Het is nog niet verklaard waarom er maar zo weinig eedweigeraars gevangen werden genomen, maar het is wel bekend dat in ieder geval een deel van hen over de grens zijn toevlucht zocht in de Bataafse republiek of in de Pruisische gebieden die nog niet waren ingelijfd. (Girard was zeer gespitst op die uitgeweken priesters, want hij vermoedde dat ze nu en dan in het geheim terugkwamen om verzet te prediken in hun oude parochie.) De priesters, die niet naar het buitenland konden of wilden uitwijken, hadden geen andere keuze dan onder te duiken. Zij waren helden voor de leden van hun parochie en werden door hen gesteund en verzorgd. Ook de plaatselijke autoriteiten, voor zover het geen Fransen, Luikenaren of opportunistische verraders waren, hielden over het algemeen de eedweigeraars de hand boven het hoofd of knepen op zijn minst een oogje dicht.

De bovenstaande uitweiding was noodzakelijk, aangezien ik tijdens het onderzoek ontdekte, dat er een nog niet eerder beschreven samenhang bestaat tussen de rellen en het letterlijk

ondergronds gaan van Max de la Croix. Ik hervat nu dus het verhaal over zijn lotgevallen nadat hij, tezamen met zijn neef Joannis Ubaghs, was veroordeeld tot een fikse geldboete en drie maanden gevangenisstraf. De toenmalige burgemeester van Valkenburg, Jean-Henri Quaedvlieg, was een zwager van Max de la Croix en hij drong er met klem op aan dat zijn schoonbroer zou onderduiken. De priester volgde wijselijk deze raad op en zocht, met hulp van neef Ubaghs, zijn toevlucht in de Valkenburgergroeve. G.C. Ubaghs schreef hierover in zijn *“Korte schets der geschiedenis van het land van Valkenburg”* uit 1858: *“...en bleef onophoudelijk eenentwintig maanden in deze onderaartsche wooning; hij verliet ze alleenlijk van tyd tot tyd van eenen nacht tot den anderen; hij verrigte er dagelijks het heilig Misoffer, doopte er vele kinderen, deed er andere priesterlijke oefeningen, en leefde er gelyk de eerste christenen in de catacomben.”*

Max de la Croix was niet de enige ondergedoken priester in de Valkenburgergroeve, ook Joannes Schepers, de pastoor van Berg, zou er zijn toevlucht hebben gezocht. G.C. Ubaghs vermeldde: *“...had een man, woonachtig buiten de poort onder de parochie Berg, die uit zyn huis eenen ingang naer de steengroeve had, zynen pastoor den 30 november 1798 en nog eenen anderen priester den 4 december 1798 verborgen in deze plaats, welke als ware het met voordacht daartoe bereid was en met weinig moeite tot kapel en wooning konde ingerigt worden. De heer pastoor van Berg hield zich hier eerst eenen geruimen tijd verborgen, en daarna oefende hij, volgens dat de behoefte zyner parochie zulks vereischte en het gevaer min of meer dringend scheen, beurtelings de kerkelijke bediening nu in deze kapel, dan in zijne pastorij of in den Geulhemmerberg en in het*

Velderbergske, waer ook gedenkteekenen van deze gebeurtenissen overgebleven zijn.”

De bovenstaande twee citaten uit het boek van G.C Ubaghs geven belangrijke informatie, die ik met gegevens uit andere bronnen heb vergeleken en aangevuld. Dat leidde tot enkele interessante uitkomsten:

- Ten eerste is de man die buiten de poort van Valkenburg in de parochie Berg woonde en die vanuit zijn huis een ingang naar de Valkenburgergroeve had, natuurlijk de al eerder ter sprake gekomen Joannis Ubaghs. Die woonde immers aan de Plenkert, dus buiten de poorten van Valkenburg. Dat er zich daar achter zijn huis een ingang naar de Valkenburgergroeve bevond is zeer aannemelijk.
- Ten tweede bracht Joannis Ubaghs op 30 november pastoor Joannis Schepers in veiligheid in de groeve. Het is significant dat Schepers toen onderdook, omdat juist op die dag Servaes Widdershoven (de pastoor van Valkenburg) gevangen werd genomen. Toen Widdershoven werd opgepakt, beseftte Schepers waarschijnlijk dat het gevaar nu opeens wel erg kort bij kwam en maakte hij zich nog dezelfde dag uit de voeten. (Widdershoven komt nog ter sprake in het gedeelte over de kapel van de Fluwelengroeve.)
- Ten derde was het ongetwijfeld Max de la Croix die op 4 december in de groeve werd ondergebracht door Joannis

figuur 4:
Joannes Schepers

Ubaghs. Ook deze datum van onderduiken lijkt samen te hangen met een ander historisch feit, want de lezer zal zich misschien nog herinneren dat op 4 en 5 december de Slag van Hasselt werd uitgevochten. Gaf de angst voor nieuwe represailles ten gevolge van deze opstand de doorslag voor De la Croix? Dat juist de burgemeester van Valkenburg De la Croix aanraadde om onder te duiken, past helemaal in dit beeld, want als magistraat was hij natuurlijk goed op de hoogte van het verloop van de rellen en van de maatregelen van de Fransen. Verder is dit een goed voorbeeld van hoe een “autochtone” autoriteit een eedweigeraar de hand boven het hoofd houdt. Dit kwam zowel voor in de stad als op het platteland en werd vanzelfsprekend nog bevorderd door eventuele familiebanden. De cijfers uit de Franse decadaire rapporten tonen aan, dat het opsporingsbeleid daar niet tegenop kon.

- Ten vierde lezen we in het eerste citaat, dat De la Croix eenentwintig maanden in de groeve verbleef. Als we ervan uitgaan, dat hij 4 december 1798 onderdook en daar eenentwintig maanden bij optellen, komen we uit bij augustus 1800. Om te kunnen verklaren waarom de eedweigerars juist toen de groeve verlieten, leek het me zinvol om eens te onderzoeken of er rond die tijd politieke veranderingen hadden plaatsgevonden die hiertoe aanleiding gaven.

figuur 5:
*Paus Pius VII tekent het Concordaat
(15 augustus 1801)*

Dat bleek inderdaad zo te zijn: op 9 november 1799 kwam Napoleon aan de macht door een staatsgreep en reeds op 28 december 1799 werd de uitoefening van alle erediensdiensten weer vrij verklaard en werd de eed van haat afgeschaft. Er werd echter een nieuwe eed verplicht gesteld waarin men trouw aan de grondwet zwoer en verder beloofde te bidden voor de algehele welvaart en voor het heil van het staatshoofd in het bijzonder. Ook deze verplichte verklaring viel in bijzonder slechte aarde bij een groot deel van de geestelijken, aangezien ze nog niet bijster veel vertrouwen in de nieuwe regering hadden. Er werden opnieuw een heleboel strijdlustige pamfletten geschreven en weer weigerden veel priesters om de eed af te leggen. Daarbij waren er in Frankrijk zelf nog steeds talloze geestelijken, die neigden naar de koningsgezinde kant, wat natuurlijk een voortdurende dreiging voor de regering vormde. Napoleon beseftte dan ook al gauw, dat hij zonder godsdienstvrede nooit rust in zijn rijk zou krijgen. Hij liet voor de zekerheid eerst nog een enquête houden, die bevestigde dat het overgrote deel van de bevolking nog zeer gelovig was en wist toen hoe te handelen: door de katholieke godsdienst in ere te herstellen, zou hij aan de wensen van de meerderheid tegemoet komen en veel sympathie winnen. En op die manier zou hij tevens de monarchisten flink wat wind uit de zeilen nemen. Hij verklaarde dan ook op 16 augustus 1800 in de Staatsraad, de hoogste wetgevende instantie der republiek: *“Mijn politiek bestaat daarin, de mensen te regeren, zoals de grote massa het wenst. Daardoor wordt de soevereiniteit van het volk erkend..... Als ik een volk van Joden zou regeren, zou ik de tempel van Salomo herstellen.”*

Deze belofte was voor de katholieken een teken, dat ze de toekomst nu eindelijk weer met vertrouwen tegemoet konden zien.

De katholieke kerk zou dan wel niet meer, zoals voor de revolutie, de staatskerk worden, maar ze zou wel erkend worden als de kerk waar de meerderheid van het volk toe behoorde. Het goede nieuws drong al gauw door tot in alle uithoeken van “la République une et indivisible” en dus ook tot in de duistere krochten der Valkenburgergroeve. De ondergedoken priesters besloten toen om het er maar op te wagen en verlieten de veilige ondergrondse verblijfplaats, waar ze zich bijna twee jaar hadden verscholen. Het Franse regime had echter wel nog steeds een juridisch appeltje met ze te schillen, zij het dan ook niet meer zo’n zuur appeltje als voorheen. Eedweigerders mochten nog steeds niet het priesterambt uitoefenen en zochten net als tevoren hun toevlucht tot de groeven als er kinderen moesten worden gedoopt. Over het algemeen geldt 15 augustus 1801, dus precies een jaar later, als het officiële einde van de geloofsvervolging, want toen tekende Paus Pius VII het door Napoleon opgestelde Concordaat, dat de lang verwachte godsdienstvrede moest brengen. Ook toen echter waren de priesters, die de “eed van haat” geweigerd hadden, nog niet uit de

figuur 6:

Napoleon spreekt de staatsraad toe

problemen, want zij waren wetsovertreders geweest en moesten zich in een zogenaamde “retractatie” verantwoorden tegenover Napoleon. Pas in mei 1802 werd hen algehele amnestie verleend.

Diverse pogingen om andere zinvolle begin- en einddata voor de eenentwintig maanden durende onderduikperiode van De la Croix te vinden, liepen op niets uit. Je zou de periode bijvoorbeeld kunnen laten eindigen op 28 december 1799, toen de eed van haat werd afgeschaft, maar als je dan eenentwintig maanden terug rekent, kom je uit bij april 1798 en rond die tijd zijn er geen gegevens te vinden, die iets met de geloofsvervolgving te maken hebben, noch lokaal noch (inter)nationaal. Hoewel mijn naspeuringen naar de datums uit de tekst van G.C. Ubaghs tot plausibel klinkende resultaten hebben geleid en er daarbij haast geen toeval in het spel kan zijn, moeten we niet uit het oog verliezen, dat het toch maar speculatie blijft. Het is daarbij erg riskant om klakkeloos op de oude bronnen te vertrouwen en aangezien zij over het algemeen nalieten te vermelden waar zij hun gegevens vandaan haalden, zijn ze moeilijk of geheel niet te verifiëren. In 1862 noteerde de priester-historicus J.J. Habets bijvoorbeeld in zijn kapelaansregister enkele feiten over Schepers' verblijf in de Valkenburgergroeve: “...nadat hij zich in de pastorij niet meer veilig vond, vlugtte hij in de Valkenburger mergelgroeven, alwaar zich de pastoor van Valkenburg Servaas Widdershoven en andere priesters verscholen hielden, en ontsnapte alzoo aan de vervolging. Schepers oefende volgens de behoefte des volks en de grootheid des gevaars de HH bedieningen nu eens uit den berg tot Valkenburg dan te Geulhem, in het Vilderbergske te Vilt, of in zijne pastorij.”

De formulering “*behoefte des volks en grootheid van gevaar*” lijkt een parafrase van “*de behoefte zyner parochie zulks vereischte en het gevaer min of meer dringend scheen*” uit Ubaghs' tekst uit 1858 en het ziet er dus naar uit dat Habets daar in ieder geval een deel van zijn gegevens aan ontleende. Habets maakte echter een fout, want Joannis Schepers dook op 30 november onder en toen hield Servaas Widdershoven zich nog niet in de groeve verscholen. Hij was immers juist op die dag gevangen genomen en werd pas drie maanden later weer vrijgelaten, tenminste als we op de gegevens van Ubaghs vertrouwen. Ubaghs vermeldde overigens nergens dat Widdershoven in de Valkenburgergroeve zou zijn verbleven, die bewering is vermoedelijk van Habets zelf.

Het laatste negentiende-eeuwse citaat over het verblijf van Schepers in de Valkenburgergroeve komt uit “*De Catacomben te Geulhem onder Bergh-Terblijt*”, een artikel, dat in 1877 werd geschreven door de jezuïet H.J. Allard, die op zijn beurt weer bijna al zijn gegevens ontleende aan Habets' kapelaansregister. Allard schreef: “*Gedurende meer dan 21 maanden heeft de goede en getrouwe herder onder levensgevaar, hier (Geulhem) of in de Valkenburgsche mergelgroeven zijne kudde verzameld om ze te spijzigen met het brood des levens, te sterken in 't geloof, te voorzien van de geneesmiddelen der heilige sacramenten.*”

Honderd jaar later, in 1970, werd er heel anders tegen de geschiedenis van de kapel van de Gemeentegrot aangekeken. R.C. Hekker betoogde toen in zijn artikel “*Onderaardse Bouwkunst in Zuid-Limburg*”, dat de naam van Schepers vooral met de Geulhemmergroeve in verband moet worden gebracht

en niet met de Valkenburgergroeve. Hekker beschuldigde Felix Quaedvlieg (een neef van Max de la Croix) ervan Schepers' rol in de kapel van de Valkenburgergroeve te hebben overdreven, om op die manier het historisch belang van die ruimte te vergroten. Felix Quaedvlieg liet namelijk in 1857 als eerbetoon aan zijn heerom diens onderaardse kapel en woonplaats restaureren en bracht er alle nu nog aanwezige opschriften aan. Reeds in 1858 schreef G. C. Ubaghs: *“In den loopenden winter heeft de heer Felix Quaedvlieg, zoon der jongste zuster van dien eerbiedwaardigen priester deze kapel met de aenhorige plaetsen zeer wel en deftig hersteld, en met steenen banken, tafelen, legersteden, enz. tot gedenkteekens voorzien.”*

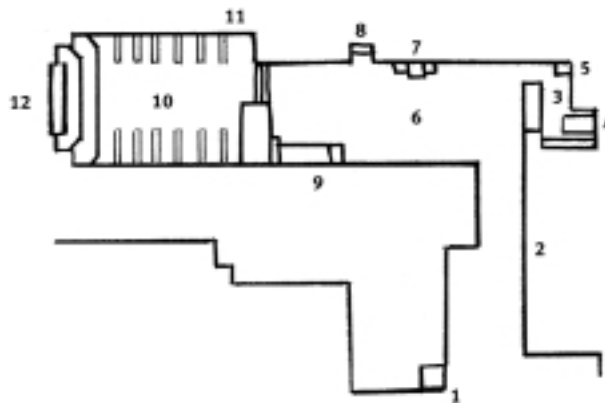
In 1873 schreef ook R. de Florimond (pseudoniem van R. Quaedvlieg, dus ook weer familie!) in *“Les Ruïnes et les Promenades de Fauquemont”* dat Felix Quaedvlieg in 1857 de kapel met de aangrenzende ruimten geheel liet restaureren en dat toen de bankjes, de opschriften, de kandelaars en alle andere herinneringen aan de geloofsvervolging werden aangebracht. Felix Quaedvlieg is dus waarschijnlijk de primaire bron, waar alle bovenstaande citaten op terug te voeren zijn, en tevens de maker van wat er tegenwoordig in de Gemeentegrot te zien is als “kapel uit de Franse Tijd”. Zijn versie van de geschiedenis van die kapel is door een gebrek aan andere bronnen helaas niet te verifiëren. En hoe de kapel er in de Franse Tijd uitzag, is ook niet meer te achterhalen. Ik zal hier nog op terugkomen nadat het interieur van de kapel is besproken, maar zal nu eerst enkele verhalen over de onderduikers de revue laten passeren.

Het doorzoeken van de groeven was beslist niet populair bij de Franse mobile colonnes, want ze wisten dat er van achter iedere

kolom de dood op hen kon loeren. Het waren immers niet alleen vredelievende priesters die er onderdoken, maar ook op wraak beluste boerenzonen, die probeerden te ontkomen aan de verplichte krijgsdienst. Hun strategie bestond eruit de colonne tot vlakbij te laten naderen om dan vanuit hun donkere schuilhoeken plotseling het vuur te openen op de soldaten, die door het licht van de eigen toortsen een makkelijk doelwit vormden. Volgens de overlevering zouden er zo herhaaldelijk Franse troepen in opperste paniek op de vlucht zijn geslagen, hun dode en gewonde kameraden in de berg achterlatend. In het volgende citaat fungeren de bergwerkers dan ook niet alleen als gids, maar ook als menselijk schild: *“Eens had het fransch gouvernement van Maestricht eene colonne mobile of troep van 40 soldaten naer Valkenburg gezonden, om al de steengroeven te doorvorschen, en er de verborgen priesters alsook diegenen die zich door de vlught aen den krygsdienst onttrokken hadden op te zoeken. De bende nam de bergwerkers in beslag om haer tot veiliging te dienen. Met wapens en flambouwen voorzien, en het werkvolk in haer midden, trok zij in de holte, terwijl de voormelde priester in de kapel zat, welker ingang met mergel en verbrokkelde stenen gesloten en bedekt was. De troep was reeds diep in de steengroeve ingerukt, toen een der brave werklieden, Pieter Lemmens (zyn naem verdient hier aengetekend te worden), alle gevaer door ene eenvoudige list deed ophooren. Mynheer! zeide hij tot den kommandant, zoo gij den gehelen berg wilt doorzoeken, beveel dan de helft der flambouwen uit te doen. De Kommandant verstond de waerschouwing, en daer hem de holte zo ijsselijk groot scheen, beval hij dadelijk naer buiten te trekken.”* (G.C. Ubaghs)

Soms legden de onderduikers in de gangen een rookgordijn, waar de toortsen en ademhalingsorganen van de sansculotten niet van terug hadden. De hoestende en snottende soldaten maakten dan hals over kop rechtsomkeert uit angst om de oriëntatie kwijt te raken in de verstikkende duisternis. G.C. Ubaghs schreef uit eigen ervaring over een dergelijke situatie, die plaatsvond toen geallieerde troepen (in dit geval Zweden en Kozakken) de regio kwamen “bevrijden” van de Fransen: *“Schrijver dezès bevond zich daerin met eene menigte van personen en vee, in het begin van 1814, toen een troep Kozakken daer wilden indringen, meer om hunne geilheid dan hunne roofzucht te voldoen; zy werden er op eenige oogenblikken uit verjaagd bij middel van een rookwerk van strooi en solfer, dat, zonder binnen iemand te beschadigen, naer buitentrok, en de aenvallers licht en adem benemende hen ylings het strijdperk deed verlaten.”*

Een ander verhaal is dat in de Franse Tijd de priesters en de andere vluchtelingen in de Valkenburgergroeve door een zekere De Guasco van voedsel voorzien werden. Via een geheime, de Fransen onbekende ingang, zou deze man steeds met een kar met levensmiddelen de berg in zijn getrokken. Frans Karel Joseph de Guasco werd in 1747 in Valkenburg geboren. Zijn vader was een uit Italië afkomstige oorlogsheld, die als generaal in dienst van de Keizer van het Duitse Rijk was geweest. Het is niet duidelijk of Frans de Guasco of zijn zoon Pieter Willem de Guasco, die in 1778 te Valkenburg geboren werd, de weldoener was. Pieter werd *“na zyne voorbereidende studiën moedig voltrokken te hebben in eenen tijd die aen het priesterschap niets dan moeilijkheden en vervolgingen beloofde”* op 3 april 1802 tot priester gewijd. Van 1807 tot 1821 was hij pastoor van Valkenburg.

figuur 7:

Kapel Gemeentegroeve

1. Beeld Pieter Lemmens	6. Voorhal
2. Tekening verhaal Pieter Lemmens	7. Tafel en stoelen
3. Kabinet van Max de la Croix	8. Preekstoel
4. Bank en tafel, daarboven
een portret van De la Croix	9. Slaapplaats van Joannes Schepers
5. Hoofdkussen van De la Croix	10. Kapel
	11. Plaqueette
	12. Altaar

EEN RONDLEIDING DOOR DE KAPEL VAN DE GEMEENTEGROT

De kapel van de Gemeentegrot ligt tamelijk diep verscholen in de berg. Een smal gangetje leidt naar een “voorhal”, die toegang geeft tot de eigenlijke kapel. Bergwerker Pieter Lemmens bewaakt fier de ingang van het gangetje en zal voorlopig nog niet wijken, ook al heeft de tand des tijds flink aan hem geknaagd. Deze levensgrote mergelstenen krachtpatser hield

ooit trots een hellebaard vast, maar nu zijn er nog slechts de gaten te zien, waar het wapen door zijn vuisten stak. Een manshoge houtskooltekening op de rechterwand van het gangetje toont ons hoe de moedige blokbreker een troep onzure sansculotten bij het licht van hun laaiende toortsen door de berg voert. De zeer realistische afbeelding moet vroeger veel indruk hebben gemaakt, maar is nu tot op schouderhoogte bijna geheel uitgewist door de vele bezoekers, die er bij het passeren langs schuurden met hun kleding. Pieter Lemmens heeft overigens echt bestaan en zijn naam is nog pas geleden aangetroffen op een wand in de Gemeentegroeve.

figuur 8:
Pieter Lemmens

Als we van uit het gangetje de voorhal betreden, bevindt zich aan de rechterkant tot op borsthoogte een mergelstenen muurtje met daarnaast een smalle doorgang. Achter het muurtje zien we een mergelstenen bank en een kleine vierkante tafel. Boven de tafel is een ovaal getekend met daarin het portret van Max de la Croix. In de hoek ligt een groot mergelblok dat de de priester als hoofdkussen gebruikt zou hebben. Erboven staat: *“Kabinet van den Heer Max De La Croix, overleden te Valkenburg, den 27 december 1833”*. Boven de entree van het kabinet staat een verwijzing naar de restauratiewerkzaamheden van Felix Quaedvlieg: *“Hersteld in 1857 A.M.D.G”*. De letters betekenen: Ad Majorem Dei Gloriam, tot groter eer van God. Dit was de lijfspreuk van Ignatius van Loyola en de door hem gestichte orde van de jezuïeten.

Een nu nog maar nauwelijks leesbaar opschrift in de voorhal vermeldt: *“In 1798-1800 zijn de eerw. heeren Schepers, pastoor te Berg, en Max De La Croix, priester, hier verborgen geweest door Joannes Ubaghs, overleden te Valkenburg den 30 April 1833”*. Verder zou zich in de voorhal volgens de bronnen een opschrift bevinden, dat deze bestempelt als de *“Woon- en eetplaats”* der beide priesters, maar dat was nergens te vinden. Een vlekkelig waas van roet bedekt het plafond en de wanden en waarschijnlijk zijn de toch al zeer vervaagde letters daarin volledig opgegaan. Een hoek van de ruimte wordt aangeduid als: *“Rustplaats van de heer Schepers, overleden te Berg den 27 februari 1803”*. Op de grond onder het portret ligt het mergelblok, dat Schepers als hoofdkussen zou hebben gebruikt. Naast het opschrift is een portret van Schepers getekend, dat in het geheel niet lijkt op hoe hij in de Geulhemergroeve werd afgebeeld. In de Geulhemergroeve is Schepers een magere man met scherpe gelaats-

figuur 9: Het “kabinet” van De la Croix. Links op de voorgrond de slaapplaats met hoofdkussen

figuur 10: De slaapplaats van Joannes Schepers

trekken, terwijl hij hier in de Valkenburgergroeve meer lijkt op de “welgebouwde, eenigszins gezette gestalte” die door Habets en Allard werd beschreven. Wie weet, misschien toont het portret in de Geulhemmergroeve ons de pastoor zoals hij uitzag in het laatste jaar, dat hij ondergedoken zat. Hij was toen al ernstig ziek en zou op 27 februari 1803 sterven, kort nadat de laatste sancties in verband met de eedweigering waren opgeheven. Overigens kun je je natuurlijk afvragen of de beide portretten überhaupt wel iets met de werkelijkheid te maken hebben, aangezien ze pas meer dan vijftig jaar na de goede man zijn dood zijn vervaardigd.

Aan de overkant van de hal is een nis van ongeveer een sjtool breed en een sjtool diep uitgezaagd, waarin men onderaan de achterwand een blok heeft laten zitten als bankje: de biechtstoel. Verster vermeldde in “Zuid-Limburgsche Grottenwereld” dat zich daar ook een boekenrek bevond, maar wat hij daarmee precies bedoelde is niet duidelijk. Er zijn in de biechtstoel aan beide kanten twee diepe voren, waar plankjes in zouden kunnen hebben gezeten. Die zaten dan echter zo laag, dat de priester ernstig gevaar liep zijn kalotje te stoten als hij opstond na de absolutie te hebben gegeven. Rechts naast de biechtstoel zitten vier roestige oude spijkers in de wand en het zou dus ook kunnen, dat het rekje daar hing. Een houten boekenrekje zou overigens in het vochtige klimaat van de groeve niet lang standhouden, om over boeken nog maar niet te spreken! Naast de biechtstoel staat op de grond een vierkant blok mergel met twee kleinere blokken ernaast: een eettafel met stoelen. Iets verderop heeft iemand betrekkelijk recent een cirkelvormige plek op de wand schoongeveegd en daarin een portret van Maria met kind getekend. De afbeelding is echter inmiddels al weer dusdanig beschadigd, dat er niets zinnigs meer over te zeggen valt.

figuur 11:

De biechtstoel

Vanuit de hal gaan we via een doorgang drie treden omlaag en komen zo in de eigenlijke kapel. Dit is een lage, beroete ruimte van ongeveer vier bij zeven meter, waar van het gedeelte rond het altaar met een blauwe, bijna zwarte verf donker gemaakt is. Meteen rechts zien we een marmeren gedenkplaat, die de namen vermeldt van kinderen, die tijdens de geloofsvervolging hier gedoopt zouden zijn. Deze plaquette is in opdracht van de toenmalige burgemeester van Bonn in 1913 aangebracht. Hij had ontdekt dat Johannes Jacobus Geelen, een familielid van hem, hier was gedoopt. De tekst luidt: *“In den Valkenburger Berg werden In deze Kapel tijdens de Fransche Overheersching, de Volgende Kinderen Gedoopt: Jan Willem Ubaghs, 22 Febr. 1798. Paul Ant. Quaedvlieg, 20 Dec. 1798. Joh. P. Hassle, 8 Jun. 1799. Joh. Fr. Dawance, 18 Aug. 1799. Maria El. Prevoo, 19 Aug. 1799. Peter Ubaghs, 6 Oct. 1799. Joh. Jacobus GEELLEN, 20 Oct. 1799. Maria Ida Ubaghs, 1 Jan. 1800. Elisab. Thans, 16 Apr. 1800. Maria Hel. Magermans, 6 Apr. 1800. Ten Jare 1913 schonken Wilhelm GEELLEN onderburgemeester der stad Bonn a.R. en zijne echtvrouwe Armgard geb. van Gal deze gedenksteen.”*

In deze lijst duiken alweer de namen Ubaghs en Quaedvlieg op, namen die dus ook op deze wijze hecht verbonden zijn met de geschiedenis van deze kapel. De datums illustreren overigens het feit, dat er in de Valkenburgergroeve al kinderen werden gedoopt voordat De la Croix er onderdook en ook nog daarna. Willy Verster schreef in 1935 dat er in Valkenburg nog mensen rondliepen die Maria Helena Magermans, de laatste op de lijst van gedoopte kinderen, gekend hadden. Die mensen vertelden dat het oude vrouwtje erg aan de berg gehecht leek en zich vaak in de buurt van de ingang ophield.

Allard vermeldde in zijn *“Catacomben te Geulhem”* dat ook *“de welbekende Leuvensche hoogleraar Joan Casimir Ubaghs den 26n november 1800 in de Valkenburgsche steengroeven gedoopt werd.”* Het is echter niet na te gaan of Ubaghs in de Valkenburgergroeve of in een van de Valkenburgse groeven gedoopt werd en daarbij verwarde Allard Gerard Casimir Ubaghs (1800-1875), die in Leuven professor in de filosofie en theologie werd, met de pas in 1829 te Aken geboren Johan Casimir Ubaghs, die eerst in Valkenburg en later in Maastricht woonde. Deze autodidact-geleerde hield zich bezig met geologie en paleontologie, had een eigen geologisch museumje en ontving op latere leeftijd van enkele Nederlandse universiteiten de titel doctor honoris causa. De Leuvense professor is de schrijver van de *“Korte schets de rgeschiedenis van het land van Valkenburg”*, waaruit ik diverse citaten ontleende voor dit artikel.

In de kapel zijn aan weerskanten zes eenvoudige stenen knielbankjes gemaakt. Er zou op zo’n bankje een persoon met een voor onze tijd normaal postuur kunnen knielen en misschien twee hongerlijders uit de Franse Tijd, maar dan wordt het al erg krap. Verder zouden de knieën deze penitentie waarschijnlijk niet erg lang volhouden. Met andere woorden: de bankjes zijn niet erg geschikt voor daadwerkelijk gebruik en louter ter decoratie gemaakt. Op een oude Ansichtkaart van rond 1900 zijn de bankjes stuk, dus zijn ze later nog gerestaureerd. In de muren bevindt zich zowel links als rechts een boogvormig lampnisje met daaronder een console. Op de rechterwand staat: *“De Heer was waarlijk in deze plaats, Genesis XXVIII:16.”* en op de linkerwand: *“De plaats waar gij staat is heilig, Exodus III:5.”* Deze opschriften zijn in de loop van de tijd herhaaldelijk bijgewerkt, want ze zijn veel duidelijker dan alle andere opschriften van deze

kapel. Op de oude Ansichtkaart is te zien dat ze toen in een rechtehoek stonden, die donkerder was dan de wand er omheen, wat waarschijnlijk werd veroorzaakt doordat men de wand een keer had schoongemaakt, maar de opschriften had willen sparen.

figuur 12: Het altaar

De ruimte waar het altaar staat, het “koor”, is wat smaller dan de rest van de kapel en ligt twee treden hoger. Aan de rechterkant is een ampulnis in de wand. De treden voor het altaar zijn samengesteld uit losse mergelblokken, maar het altaar zelf is uit de levende steen gekapt. De altaartafel is ingezwenkt en er staat opgeschreven: *“In deze kapel is het H. Misoffer 21 maanden opgedragen”*. De jaartallen 1798-1800 zijn na 1900 (weer) toegevoegd, want op de oude Ansichtkaart zijn ze niet te zien.

Het blad van de mensa blijkt bij nadere beschouwing tegenwoordig uit een blauwzwartgeverfde spaanplaat te bestaan. Op de donkergemaakte wand erboven staat in scrafitto: “*Dominus Ibidem*”. (De Heer is op deze plaats). Op het altaar bevonden zich ooit zes kandelaars en in de pastorie van Valkenburg werden vroeger de altaarsteen met relikwie, de tinnen doopvont, de koperen altaarbel en een hostiedoosje bewaard. Later zouden een kandelaar, de bel, de doopvont en een zwarthouten kruis in bezit zijn geweest van Mej. C. Ubaghs in Leuven, maar dat was nog voor de eerste wereldoorlog, daarna zijn ze niet meer gezien. Tegenwoordig staat er op het altaar een klein mergelstenen kruisje. In de wand boven het altaar zijn zes eenvoudige ijzeren kaarshouders aangebracht en aan de wanden aan weerskanten van het koor bijpassende luchters voor drie kaarsen. Op de ansichtkaart zijn die luchters er niet en lijkt het alsof de kandelaars boven het altaar, wellicht op een na, geheel ontbreken. Er lijken gaten te zitten, waar zich de huidige kandelaars bevinden. Op de oude foto is de achterwand zeer beschadigd door graffiti. Later is de schade herhaaldelijk hersteld door de wand weer zwart te maken.

Alles wat wijst op het verblijf van de beide priesters in deze ruimten, is niet ouder dan 1857 en door Felix Quaedvlieg aangebracht ter nagedachtenis van zijn heeroom Max de La Croix. R.C. Hekker vroeg zich af of Quaedvlieg’s werkzaamheden aan de kapel wellicht bedoeld waren als reactie op het groeiend liberalisme. Dit is echter niet waarschijnlijk, aangezien de kloof tussen de liberalen en de katholieken in 1857 nog niet zo groot was. Ze hadden juist nog in dat jaar gezamenlijk voor elkaar gekregen dat er voortaan naast de openbare scholen tevens bijzondere -dus ook katholieke- scholen mochten worden gesticht.

Het was in die tijd ook zeker niet ongebruikelijk dat een katholiek er liberale ideeën op nahield. Zo iemand was Felix Quaedvlieg ook. Hij behoorde tot de verlichte burgerij en in de Gemeentegroeven komt zijn naam voor samen met bekende liberalen uit die tijd. (Pas na 1860 maakten de katholieken zich langzamerhand los van de liberalen, onder andere omdat de aanvankelijk op godsdienstig gebied onpartijdige liberalen plaats maakten voor een meer anti-clericale stroming. Toen de paus op zijn beurt in zijn “*Syllabus Errorum*” uit 1864 allerlei dwalingen opsomde, die tegen het ware geloof ingingen en daarbij flink uithaalde naar het liberalisme, werd het de katholieken praktisch verboden om nog verder samen te werken met liberalen.)

Het is vreemd dat Hekker zijn kanttekening over een eventuele reactie op het liberalisme juist bij de restauratie van de kapel van de Gemeentegrot zette en niet bij de restauratie van kapel van Geulhemmergroeven, waar zo’n opmerking wellicht meer op zijn plaats zou zijn geweest. Er ligt maar vijf jaar tussen de restauraties van de twee kapellen en Habets zal vast de kapel van de Valkenburgergroeven bezocht hebben, voordat hij zelf in de winter van 1862 tot actie overging in de Geulhemmergroeven. Misschien kwam hij in Valkenburg zelfs wel op het idee. Toch zijn er fundamentele verschillen in de opzet van de beide restauraties aan te wijzen: De kapel van de Valkenburgergroeven werd uiterst sober ingericht en er staan, naast enkele nuchtere opschriften over de geschiedenis, maar drie minuscule religieuze opschriftjes op de wanden. De kapel van de Geulhemmergroeven werd daarentegen rijk versierd in neogotische stijl en verwees daarmee naar een geïdealiseerde, harmonieuze en op de religie gebaseerde middeleeuwse maatschappij. Die moest

als voorbeeld dienen voor de eigen tijd, waarin het geloof steeds minder een centrale rol speelde en de eenheid van het oude wereldbeeld definitief werd versplinterd door de zich steeds verder uitsplitsende moderne wetenschappen. Op de wanden van de kapel staat een groot aantal Latijnse bijbelciten, die als beeldspraak zijn bedoeld voor de geloofsvervolging in de Franse Tijd, maar die eigenlijk over alle vijanden van het geloof gaan. Je zou kunnen zeggen dat Habets een volledig iconografisch programma ontwierp, net als de theologen en geestelijken al eeuwenlang deden bij de bouw van basilieken en kathedralen. Hij maakte van de beschadigde oude kapel een spektakelstuk met als doel de vastheid in het geloof van Schepers en zijn parochie tot voorbeeld te stellen voor zijn tijdgenoten. Bij het restauratiewerk van Quaedvlieg ontbreekt die religieuze retoriek volledig. Dat zou natuurlijk te maken kunnen hebben met het feit dat hij geen priester was, maar dat is zeker niet niet de belangrijkste oorzaak. Quaedvlieg restaureerde de kapel met totaal andere bedoelingen dan het maken van “religieuze propaganda” en om zijn beweegredenen te vinden, moeten we even teruggaan naar het begin van dit artikel; naar het ontstaan van het toerisme in Valkenburg. Het zal de oplettende lezer dan meteen opvallen, dat de kapel werd gerestaureerd vier jaar nadat de plaatselijke V.V.V. “*Het Geuldal*” werd opgericht (1853) en twee jaar nadat de spoorverbinding was aangelegd (1855). De naam Felix Quaedvlieg komt voor op de lijst van de genodigden van de oprichtersvergadering van Het Geuldal. Waarschijnlijk hoorde hij dus bij die oprichters: een groepje ontwikkelde burgers die in de Valkenburgergroeve bij elkaar kwamen als een soort ondergrondse herensociëteit. Mede door de romantiek -een vlucht poging uit de rationele en geïndustrialiseerde moderne wereld- werd geschiedschrijving zeer populair

in de negentiende eeuw en gingen dergelijke heren zich als liefhebberij bezighouden met de lokale historie. Daarnaast zal het groeiend toerisme tot gevolg hebben gehad dat de Valkenburgers hun natuurlijke omgeving en de plaatselijke historie met andere ogen gingen bekijken. Ze beseften iets te bezitten waar ze trots op konden zijn en waar ook nog eens geld mee kon worden verdiend!. Quaedvlieg restaureerde de kapel dus uit trots op zijn familieleden (de priester en de burgemeester), die een heldhaftige rol hadden gespeeld in de lokale historie en maakte zo hun verhaal aanschouwelijk voor alle bezoekers van de Gemeentegroeve. Dit eerbetoon was natuurlijk een opsteker voor alle Quaedvliegs en niet in het minst voor Felix Quaedvlieg zelf. Hij werd een beroemde bergloper, waar zelfs een hoofdgang naar genoemd werd: de “Felix Quaedvliegweg”. Verderop in de groeve is overigens ook nog een stelsel, dat de “Quaedvliegberg” heet. Deze naam is echter nog niet zo oud en verwijst naar de champignonkweker Quaedvlieg, die daar zijn bedrijf had.

Zoals reeds eerder werd vermeld, is er zowel bij de kapel van de Geulhemmergroeve als de kapel van de Gemeentegroeve in de negentiende eeuw nauwelijks sprake van een restauratie in de ware zin des woords. Er werd niets tot “een oorspronkelijke staat” teruggebracht en er werden juist vooral nieuwe elementen toegevoegd. In de kapel van de Valkenburgergroeve en de bijbehorende ruimten zijn zelfs helemaal geen onbetwist authentieke elementen meer aan te wijzen. Het lijkt erop, dat alles daar in 1857 gemaakt is en er zijn geen opschriften of tekeningen van voor die tijd te vinden. In de Geulhemmergroeve is dat wel het geval, daar zijn de nog originele, zij het dan ook hier en daar flink met verf bijgewerkte, krijttekeningen uit de Franse

figuur 13:

Een van de wanden bleek gemetseld te zijn.

Links de plaquette die de burgemeester van Bonn in 1913 liet aanbrengen.

In het midden de doorgang naar de “voorhal”.

26

Tijd te zien en bevindt zich zelfs een opschrift van de hand van pastoor Schepers zelf.

R.C. Hekker vindt het overdreven om het berookte achterzaaltje in de Gemeentegroeve als kapel uit de Franse Tijd te bestempen, aangezien deze ruimte veel te klein is en daarbij zo weinig ventilatie biedt, dat een groep mensen met de walmende lichtbronnen van die tijd het er niet langer dan een paar minuten zou kunnen uithouden. Hekker heeft daarin zeker gelijk, want de verbrandingsgassen van mijn Coleman waren al gauw veel te nadrukkelijk aanwezig in het kleine kapelletje. Overigens sluit Hekker niet uit dat de ruimte wel als schuilplaats voor de geestelijken diende en dat er elders in de groeve missen werden

gelezen. Ik moet hierbij nog opmerken dat de ruimte, waar de kapel zich bevindt, oorspronkelijk een heel andere vorm had. G.C. Ubaghs heeft zich dan ook lelijk laten misleiden toen hij in 1858 schreef: *“Te midden van deze groote steengroeve bevindt zich eene onderaardsche kapel, welker altaer, muren, vloer, welfsel, met eenen grooten voorzael en een klein kabinet, alle van eenen steen zyn, daer zy geheel in eenen blok is uitgekapt.”* Dit is onjuist, want verschillende wanden bestaan uit mergelblokken en zijn vermoedelijk pas in 1857 opgemetseld om een beslotener en regelmatigere geheel te verkrijgen. Toen die muren er nog niet waren, zou er misschien wel plaats kunnen zijn geweest voor een grotere groep mensen! De ingrepen van Felix Ouaedvlieg maken het echter onmogelijk om uitspraken te doen over de historiciteit van deze plek. Wat dat betreft heeft zijn actie averechts gewerkt en is de geloofwaardigheid juist nogal in het geding gekomen. Maar ook al is deze kapel ten dele of misschien zelfs helemaal namaak, het is wel een monument, dat een verhaal vertelt over de geloofsvervolging, het katholieke geloof in de negentiende eeuw, de trots van een Valkenburgse dynastie en het Valkenburgse grottoerisme. De kapel was lange tijd een vast onderdeel van de rondleidingen in de Gemeentegroeve en heeft daar zichtbaar van te lijden gehad. De opschriften zijn vervaagd en beschadigd en de kapel maakt in zijn geheel een nogal haveloze indruk. Ze wordt tegenwoordig niet meer bezocht door toeristische rondleidingen.

De Gemeentegroeve komt voor in het register van beschermde monumenten onder nummer 36765 en de kapel wordt in de monumentomschrijving nog eens extra genoemd als *“Schuilkapel uit de tijd van de kerkvervolging van 1799-1800 met o.a. een eenvoudig in- en uitgezwenkt altaer.”*

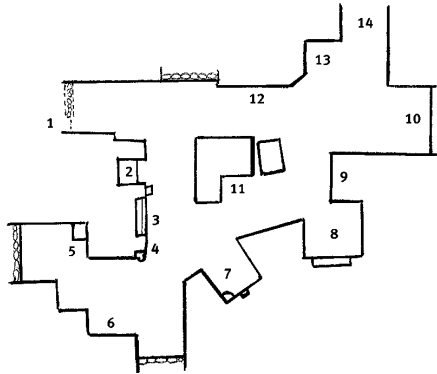
DE KAPEL VAN DE FLUWELENGROEVE, GESCHIEDENIS

“De heer pastoor van Valkenburg, Servaes Widdershoven, die den 30 november 1798 om het weigeren van dien eed in hechtenis genomen was en na verloop van verscheidene maanden om zyne ongezondheid uit de gevangenis van Maastricht ontslagen werd, hield eenen tyd lang den kerkelijken dienst in eene kleiner steengroeve, het fluwijnen bergske en in de volkstaal het frouwelen bergske genoemd, waer ook nog teekenen van deze godsdienst-oefening te vinden zijn.” (G.C. Ubaghs)

figuur 14;

Plattegrond kapel Fluwelengroeve

- 1 Achteringang
- 2 St. Gerlachus
- 3 Altaar
- 4 Preekstoel
- 5 Biechtstoel
- 6 St. Servaes
- 7 Doopkapel
- 8 Woonkamer
- 9 Tekening
Widdershoven
en engel
- 10 Slaapkamer
- 11 Jeruzalem
- 12 Tekening Christus
eerste marteling
- 13 Wijwatervat
- 14 Hoofdingang

De Fluwelengroeve werd tot omstreeks 1900 alleen maar gebruikt als aardappelopslagplaats. Ongeveer vijf jaar later werd ze door Alphons Erens voor het toerisme opengesteld. Erens wilde zijn plaatselijke rivaal Theodoor Dorren, die veel succes had met de toeristische exploitatie van de Valkenburgergroeve, gaan beconcurreren. Het begin van die rivaliteit lag al meer dan twintig jaar terug, toen zich twee partijen gevormd hadden, die ruzieden over het exploitatierecht van de Valkenburgergroeve. De ene partij werd gevormd door de Mirlithophilen, de vereniging Het Geuldal en het Valkenburgse gemeentebestuur. Deze partij, waartoe ook Theodoor Dorren behoorde, wilde de groeve voor toerisme exploiteren. De andere partij werd gevormd door burgemeester Goossens van Berg en Terblijt die, toen hij zag dat het toerisme in de Valkenburgergroeve steeds meer geld opleverde, verschrikkelijk spijt kreeg dat Berg en Terblijt sinds 1882 geen exploitatierecht meer had op de groeve. Uit jaloezie probeerde hij de Valkenburgers op allerlei manieren dwars te zitten. Zo schreef hij bijvoorbeeld brieven naar de Commissaris van de Koning, waarin hij op een gegeven moment zelfs pleitte voor een totale sluiting van de groeve, omdat er daar volgens hem 's avonds dingen zouden gebeuren, die in strijd waren met de goede zeden. Burgemeester Goossens vond steun bij de Valkenburgse blokbrekers, die sinds de instortingen van 1886 geen bouwsteen meer mochten winnen in de groeve en eisten dat de ontginning kon worden voortgezet. De leider van de protesterende bergwerkers was Gerard Erens, de vader van Alphons. Vader Erens was erg fel en kreeg het zelfs aan de stok met de marechaussee, toen hij illegaal mergel ging winnen via een schacht. Natuurlijk speelden er naast boven genoemde factoren nog allerlei persoonlijke, politieke en economische belangen een rol in het Valkenburgse con-

flict, maar het zou te ver voeren om daar nu op in te gaan. Wie zich in deze interessante en soms ook zeer vermakelijke kwestie wil verdiepen, kan er alles over lezen in *“Vreigele bie de bök”* van Jacquo Silvertant.

figuur 15: Ansichtkaart Historische (I) Fluwelengrot

Uiteindelijk werd de kwestie in 1893 opgelost met een compromis; er zou zowel toerisme als bouwsteenwinning in de groeve plaatsvinden en de voorwaarden hier voor werden schriftelijk vastgelegd. Ondanks het feit dat er een schikking was getroffen, waar beide partijen zich in konden vinden, bleef Valkenburg nog lang verdeeld. Toen Alphons Erens de bijna recht tegenover zijn rivaal gelegen Fluwelengrot kon gaan exploiteren voor toerisme, pakte hij dat dan ook voortvarend aan. De groeve kreeg de veelbelovende naam *“De Oude Historische grot”* of *“Historische Fluwelengrot”* en claimde daarmee een van de schouwtonelen van het bewogen Valkenburgse verleden te zijn. Hoewel er al wel vermoedens waren over de vluchtgangen van het kasteel in de

groeve, werden die gangen pas in 1937 daadwerkelijk ontdekt. Er was dus voor de toerist van rond 1900 eigenlijk niks spectaculairs te zien in deze betrekkelijk kleine groeve en daarom kregen verschillende kunstenaars de opdracht om de gangen op te sieren met grote wandschilderingen en tekeningen. Binnen vrij korte tijd verschenen er op de wanden allerlei romantische afbeeldingen, die episoden uit het leven van de kasteelheren van de burcht voorstelden of ons onheilspellende bokkenrijderstafere-len toonden. Bij al dat moois mocht een schuilkerk *“uit de Franse Tijd”* zeker niet ontbreken, want die had de concurrerende Valkenburgergrot immers ook! G.C. Ubaghs schreef in 1858 dat er in de Fluwelengroeve nog de *“teekenen van godsdienstoe-fening te vinden zyn”*, maar welke dat waren, vermeldde hij helaas niet. Er is in ieder geval niet expliciet sprake van een kapel en waarschijnlijk ging het slechts om enkele opschriften. Verderop zal er nog op deze kwestie worden teruggekomen.

De huidige kapel werd omstreeks 1905 gemaakt door de kunstenaar Adrianus D. Hartigh, die onder andere ook de Rembrandt-galerij in de Geulhemmergroeve vervaardigde. Over deze schilder kon ik niets vinden in de diverse kunstenaarslexicons en waarschijnlijk heeft hij het dus niet zo ver geschopt. Frans Bergsteijn, de voorzitter van Stichting de Rotswoning uit Geulhem, kon ons gelukkig uit overlevering wat informatie over de man geven, want zijn moeder had hem er enkele fraaie verhalen over verteld: Hartigh was afkomstig uit Strijen in de Hoekse Waard. Hij was een kleurrijk type, met zijn broek tot de knieën afgeknipt en een raar hoedje op zijn hoofd. Hij lustte graag een borrel en zwalkte dan ook zeer regelmatig met een slok op door Valkenburg en gooide dan zijn laatste kleingeld te grabbel voor de hordes kinderen, die hem joelend en juichend in zijn kielzog

volgden. Als hij genoeg inspiratie had ingenomen, ging hij de groeve in om te werken. Hij stierf al even breugheliaans als hij leefde: hij stikte bij het eten van een haring in een graat.

EEN RONDLEIDING DOOR DE KAPEL VAN DE FLUWELENGROEVE

De kapel heeft, net als de gehele groeve, een bijzonder grillige plattegrond. Eigenlijk is het een zeer onregelmatige kruising, waar acht gangen bij elkaar komen. In het midden van deze kruising staat een relatief smalle pilaar, waar een zuil van baksteen naast is geplaatst voor extra steun. Drie van de zeven gangen lopen reeds na enkele meters dood en drie andere zijn afgesloten met muren, die zodanig met specie zijn besmeerd dat er nauwelijks nog verschil te zien is met de mergelwanden. Er blijven dus nog twee gangen over: de originele ingang, waardoor de rondleidingen van tegenwoordig de kapel verlaten, en de ingang, waardoor de rondleidingen nu de ruimte binnenkomen. Oorspronkelijk was de laatste eigenlijk meer een soort achterdeur, omdat de gang was afgesloten door een muur met daarin een ijzeren poortje. Deze afzetting is nu bijna geheel gesloopt, waarschijnlijk om de toegang vrij te maken voor grotere groepen.

Als je de kapel nu via die kant binnenkomt, zie je meteen links in scraffito (witte letters in een zwart vlak uitgekraasd) de lijst van zestien katholieke priesters, die geweigerd hadden de eed af te leggen en die in het geheim de mis zouden hebben gelezen: *“Lijst der Katholieke Priesters van ‘t Kanton Valkenburg welke den Eed van 5 Sept. 1797 geweigerd hebben afteleggen: Servatius Widdershoven. (pastoor van Valkenburg, gekerkerd.) Hynand Peulen, Schimmert. Pieter Nelissen, Kapelaan. Pieter*

Huntjes, Schimmert. Michel Kerkhoffs, Schinnen. Mathijs Damoiseau, Oud-Valkenburg. Willem Vreen, Houthem. N. Franssen, Oud-Valkenburg. Jan Hynand Tewissen, Houthem. Johannes Schepers, Berg Terblijt. Pieter Geert, Schin op Geul. Johan Mathijs van den Eerdeweg (verbannen naar ‘t eiland Rhe.) Jozef De la Croix, Schin op Geul. Frederik Meyer, Hulsberg. Wynand Dolmans, Hulsberg. Hubert Wijnants, Hulsberg.”

In kanton Valkenburg had geen enkele priester de eed afgelegd, dus allen moesten het land uit vluchten of onderduiken. Overigens zetten de priesters van de bovenstaande lijst wel in het geheim hun priesterlijke werk voort, maar werden ze niet allemaal “gropriesters”. Enkele van de hierboven genoemde priesters werden legendarische figuren:

- Servatius Widdershoven, pastoor van Valkenburg, werd op 30 november 1798 gearresteerd en in Maastricht geïnterneerd. Hij werd, nadat hij drie maanden in gevangenschap had doorgebracht, wegens ziekte vrij gelaten. Daarna nam hij in het geheim gedurende achttien maanden de zielzorg voor zijn parochie weer op zich. Hij zou in de Fluwelengroeve de mis hebben gelezen en de sacramenten van doopsel en eerste H. Communie hebben

figuur 16:

*Pastoor Servaas
Widdershoven*

toegediend. Daarbij zou hij ook hier ondergedoken zijn geweest. Hij overleed in 1807. Achttien maanden plus drie is eenentwintig, dus precies dezelfde periode als De la Croix. Ook Widdershoven zou zijn ondergrondse schuilplaats dus in augustus 1880 hebben verlaten.

- Pastoor Willem Vreen van Houthem dook samen met zijn kapelaan Jan Wijnand Tewissen onder. De drieenzeventig jaar oude pastoor overleed op 11 maart 1799 en Tewissen nam van toen af de dienst waar in Houtem, maar ook in de verschillende dorpen in de omgeving. Wegens zijn verdiensten was hij al in 1797 tot pastoor van Bunde benoemd, waar hij in de zogenaamde “Kalverhof” een goede schuilplaats vond. Ook Thomas Voncken, die later pastoor Joannes Schepers van Berg verving, verbleef daar. In die schuilplaats lazen ze de mis en van daaruit brachten ze de sacramenten naar Bunde, Meerssen en Houthem. Tewissen werd tengevolge van een vonnis van 4 november 1798 opgepakt door de gendarmen, toen hij in de Kalverhof de mis was aan het lezen. Hij werd geïnterneerd in Maastricht, maar kwam al gauw weer vrij doordat enkele vrienden de 500 frank boete betaalden.
- Pastoor Mathieu Demoiseau van Oud-Valkenburg, aldaar geboren op 24 februari 1729, werd in maart 1798 gezocht door de gendarmen. Ze vonden de pastoor niet in zijn schuilplaats, maar wel een monstrans, een ciborie en twee kelken. Samen met zijn kapelaan N. Franssen heeft Demoiseau waarschijnlijk missen in de kapel van de Sibbergroeve verzorgd.
- Jozef de la Croix is dezelfde als Max de la Croix, die in de Valkenburgergroeve vluchtte. (Voluit luidde zijn naam Maximiliaan Hendrik Joseph de la Croix.)
- De lotgevallen van Pastoor Schepers en zijn kapelaan Van Eerdeweg werden al uitgebreid besproken in verband met de Geulhemmergroeve.

figuur 17: Sint Gerlachus

We zullen nu een ronde door de kapel maken en daarbij steeds rechts aanhouden. Meteen valt het getekende hekwerk op, dat als een soort lambrisering langs de wand van bijna de gehele ruimte loopt. Het hek zelf is niet in zijn geheel getekend, maar alleen de schaduwzijde ervan is met rood en op andere plaatsen met zwart aangegeven. Op enkele plaatsen loopt het hek uit in decoratieve elementen. Naast nog een keer dezelfde lijst namen van de vervolgde priesters, dit maal slordig met houtskool opgetekend, zien we een grote afbeelding van de Heilige Gerlachus. “*St. Gerlache O.P.N.*” (Ora Pro Nobis, bid voor ons) staat er bij. De meeste andere tekeningen en schilderijen in deze kapel zijn zwart-wit, maar bij deze is daarnaast veel roodbruin gebruikt, wat een bijzonder fraai effect geeft. De heilige staat tussen de wortels van een holle boom. Geerling oftewel Gerlachus was een

ambitieuze Ridder, die door de dood van zijn vrouw tot inkeer kwam. Hij trok over zijn harnas het boetekleed en ging ascetisch leven. Hij woonde op zijn eigen landgoed in een holle boom en at alleen brood vermengd met as. Zijn graf werd al gauw een bedevaartplaats en er zouden ter plekke veel wonderen hebben plaatsgevonden. De heilige Gerlachus speelde eeuwen lang een grote rol in de lokale devotie. Men kan zelfs nu nog een schepje gewijd zand bij zijn graf in het kerkje te St Gerlach gaan halen. De boeren strooiden dit mergelstof op hun land en in de stallen voor een gezegende opbrengst.

Het altaar is, net als in de Geulhemmergroeve, nisvormig in de pijler uitgekapt. Op de beide vooruitspringende zijanten is een romeinse zuil geschilderd. De grondkleur is blauwzwart. Aan de rechterkant staat naast de zuil: *“Erant autum perseverantes in doctrina apostolorum et communicatione fractionis panis et orationibus. Act. III 42.”* (Zij legden zich toe op de leer der apostelen en bleven trouw aan het breken des broods en het gebed. Handelingen 3:42.) De binnenkant van de altaarnis is bruinachtig van grondkleur. Op de naar binnen gebogen lateien van deze nis staan vier heraldische dieren, die niet meer goed thuis te brengen zijn. Op de achterwand, geheel bovenaan, zweven een stuk of zes cherubijntjes tussen wolken en sterretjes. Hieronder staan drie cirkels. De buitenste twee zijn kleiner dan de middelste en worden gevuld door de zon en de maan. In de grootste cirkel zien we een kruis met daarop een hand, die naar beneden wijst en, met de wijs- en middelvinger gestrekt naast elkaar, het klassieke spreekgebaar maakt. Dit symboliseert de “logos”, het goddelijk woord. Zeven vlamme tongen schieten uit de cirkel omlaag, als symbool van de Heilige Geest die de gelovigen het woord van God doet inzien. In het midden van de wand is een

figuur 18: Het altaar

ondiep nisje met daarin de afbeelding van een kruis. De Pelikaan in de sokkel van het kruis is het zinnebeeld voor het kruisoffer van Christus. Een legende verhaalt van een pelikaan, die zijn jongen voedt met zijn bloed, door met zijn snavel een wond in zijn borst te steken. Reeds in het alleroudste bestiarium *“Physiologus”* komt een verhaal voor van een kip, die haar kroost verstikt door haar liefde, waarop de haan de kuikentjes weer tot leven brengt door zijn zijde te doorboren en zijn bloed over zijn nageslacht te laten vloeien. Dit beeld werd in de Renaissance gebruikt als zinnebeeld voor de Liefdadigheid en ook gekoppeld aan Christus, die zijn bloed offert om de mensheid te redden. Dante refereerde bijvoorbeeld aan de apostel Johannes als: *“Hij die leunde tegen de borst van Christus, onze Pelicaan”* (Paradiso 25.112).

figuur 19: Detail van
het altaar

Aan beide zijden van het nische met het kruis bevindt zich een geknieelde biddende engel. De bogen van hun vleugels vormen een belangrijk element in de compositie van de hele altaarwand. In de rand van het blad van de mensais staat “HABEMAS ALTARE” (We hebben een altaar) uitgehouwen. Op de voorkant van de mensa is een kruis ingekrast met in elk kwadrant een letter: de letter I en C voor Iesu Christi en de alfa en omega voor begin en einde. Voor het altaar zijn twee treden en rechts hiervan staat een massieve koorstoel. Links naast het altaar bevindt zich een in de levende steen uitgekapt preekstoeltje. De veelhoekige kuip is met gotische, of eigenlijk meer “arabeske”, boogmotieven versierd. De heilige geest is in de vorm van een duif aanwezig op de donker geschilderde achterwand en een toepasselijk opschrift staat in de boog erboven: “*Et apriens os*

figuur 20: De biechtstoel

saam docebat ets. Matte.V.2.” (Hij opende zijn mond en onderwees hen. Mattheus 5:2.) Boven de boog is een stuk muur met kantelen en een treurwilg geschilderd.

Om de hoek bevindt zich de biechtstoel, uitgekapt in een uitspringend blok ter grootte van een sjtool. Aan een kant werd er een zijte in uitgehold en aan de andere kant is er een gotisch tralieraampje gemaakt. Naast het raampje is een weegschaal getekend. Deze biechtstoel lijkt geïnspireerd op die van Geul–hemmergroeve, want die zit op dezelfde wijze in elkaar, compleet met de tekening van de weegschaal. De bovenrand van de biechtstoel neemt het kantelenmotief over, dat we al eerder zagen, dit maal in reliëf en zwart geverfd. Erboven staat geschreven: “*Lavit nos a peccatis nostris. Apoc.V.2*” (Was onze

zonden van ons. Apoc. 5:2) Naast de biechtstoel is een mooi crucifix getekend door alleen de schaduwen en de achtergrond rood in te kleuren, waardoor een fraai effect van diepte bereikt wordt.

Tegenover de biechtstoel zijn twee gotische ramen getekend. In de kapel van de Geulhemmergroeve zijn ook dergelijke imitatieramen, maar de ramen in de Fluwelengroeve zijn met veel meer architectonische details uitgewerkt. Het lijkt erop, dat Hartigh zich hier en daar liet inspireren door de “naïeve” decoraties uit de andere kapellen, maar tot geheel andere resultaten kwam omdat hij “beroeps” was. Naast de ramen bevindt zich een meer dan levensgrote afbeelding van Sint Servatius. De heilige staat voor een triomfboog, waarvan het boogfront met fraaie bladmotieven bewerkt is. In de linkerhand houdt hij zijn staf en in de opgeheven rechterhand de sleutel van de hemelpoort. Servatius verplaatste in de vierde eeuw de bisschopszetel van Tongeren naar Maastricht, op de vlucht voor Attila en de Hunnen. Zijn sleutel zou hij van God zelf gekregen hebben als troost, omdat Tongeren verwoest zou worden. Met de wonderlijke sleutel konden schatten worden opgespoord en muizen- en rattenplagen worden bestreden. De sleutel, in werkelijkheid in de negende eeuw gemaakt, ligt nu in de schatkamer van de Sint Servaaskerk. Het kapittel en de proosdij van Sint Servaas en de aantrekkingskracht van het graf van de heilige als pelgrimsoord, zijn van groot belang geweest voor de regio. De heilige was zeer populair bij het volk, getuige de vele uitgaven van de Sint Servaaslegenden. En als dat niet genoeg reden zou zijn hem hier af te beelden, is hij natuurlijk ook nog de naamheilige van Servaas Widdershoven.

figuur 21: Sint Servatius

We lopen nu langs een van de gemetselde muren en zien dan op een uitspringende hoek een “*Ecce Homo*” oftewel een portret van Christus met de doornenkroon. Er is een rode klassieke omlijsting omheen getekend waarin een rechthoekig vlak met een opschrift is opgenomen: “*Mansit autum biennio toto in suo conducto et suscipiebat omnes qui incredibatur ad eum praedicans regnum dei et docens quae sunt de domino jesu christi cum omni fiducia sine prohibitione. Act.XXVIII.30.31.*” (Volle twee jaren vertoefde hij in een eigen woning en ontving allen die bij hem kwamen. Hij predikte het rijk gods en gaf onderricht in de leer over de heer Jezus Christus in alle vrijmoedigheid, zonder enige belemmering. Handelingen 28:30,31.) Dit bijbelcitaat is natuurlijk een toespeeling op Widdershovens verblijf in de groeve.

figuur 22: De doopkapel

De doopkapel is een korte doodlopende gang met tegen de achterwand over de hele breedte twee treden. Volgens van Schaik en Verster zou hier het volgende opschrift staan: *“In het jaar 1798 tot 1801 zijn hier drie kinderen gedoopt; Helena Haase, Katharina Ramakers en Helena Rosier.”* Ik heb dit echter nergens kunnen vinden en denk dat er hier een vergissing in het spel is. De namen van deze drie kinderen staan buiten de kapel en ik zal daar verderop nog op terugkomen. Rechts in de hoek is een halfronde blok uitgekapt, dat een doopvont voorstelt. *“IHS”* staat erboven. Midden in de achterwand is een nisje en hier boven staat binnen een stralenkrans in een driehoek het *“oog van God”*. De jaartallen *1798-1801* staan er groot boven. Onder de nis een zwart vlak waarin is uitgekraast *“Baptizati Sunt in nomini Domini Jesu. Act.XIX.5.”* (Ze zijn gedoopt in de naam van

de Heer Jezus. Handelingen 14:5.) Op de linkerwand van deze doopkapel bevindt zich een grote tekening van de twee stenen tafels met daarop in pseudo-hebreeuwse letters de tien geboden. Mozes staat er met gesloten ogen naast en drukt peinzend, bijna vertwijfeld, de vingers tegen het voorhoofd. Het onderdrukte Joodse volk werd door hem verlost van de slavernij en van Egypte naar het beloofde land gevoerd. Dit is een verwijzing naar Widdershoven, die immers ook een onderdrukt volk begeleidde naar betere tijden. De vergelijking met Mozes komt ook voor in een citaat bij een tekst ter nagedachtenis van de pastoor (zie verderop).

De *“Woonkamer van pastoor Widdershoven”* is een bijna geheel vierkante ruimte. In rood staat er het jaartal *1801* met een kruis ernaast. (Het jaartal is opmerkelijk, omdat de pastoor toen immers niet meer in de groeve hoefde onder te duiken.) Aan het andere einde van deze *“kamer”* is een hoger gelegen nis, met

figuur 23: De woonkamer van Pastoor Widdershoven

daarin een stenen tafel met aan beide zijden een stenen bank uitgekapt. Er is boven iedere bank een klein, blauwgeschilderd vierkant nisje, dat een raampje moet voorstellen. In deze ruimte zien we een afbeelding van een crucifix, die bijna identiek is aan die van bij de preekstoel. Op de wanden staan weer diverse toepasselijke bijbelcitataten: *“In hoc et ipsi studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum et ad hominis semper. Act. XXIV.16.”* (En daarom beijver ik mij altijd een zuiver geweten te hebben voor God en de mensen. Handelingen 14:16) en *“Illic sedimus et flevimus.Ps.CXXXVI.”* (Hier zaten wij en weenden. Psalm 136. Deze klaagzang gaat over de Babylonische ballingschap en is dus zeer toepasselijk.) *“Intende ad deprecationem meam quie humiliatus sum nomis. Libera me a persequentibus me: Educ de custodia animam meam ad confitendum nomine tuo: me expectant justi donec retribuas mihi. Ps.CXII.7.8.”* (Schenk mij, die in uw naam werd vernederd, vergiffenis, bevrijd mij van de vervolging.; leidt mijn ziel weg uit gevangenschap tot erkenning van uw naam: ik verwacht dat mij gerechtigheid zal wedervaren. Deze zin komt niet voor in psalm 112 en ik kon ze ook nergens anders terugvinden.) *“Habitat in Spelunca Petrae. Judic. XV.8.”* (Woonde in een holte in de rots. Rechters 15:8.) *“Cum constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospicium plurimi, quibus exponebat ... testificans ... regnum Dei, suadensque eis de Jesu ... ex lege Moysi et Prophetis, ... a mane usque ad vesperam. Paulus XXVIII.23.”* (De tussen de puntjes geplaatste woorden zijn in het opschrift weggelaten, maar staan wel in de bijbel. De complete vertaling luidt dan: “En toen ze een dag vastgesteld hadden, kwamen ze in groten getale bijeen in zijn woning. En van ‘s morgens vroeg tot ‘s avonds laat gaf hij hen uitleg getuigend van het koninkrijk Gods en leverde hij hun bewijs over Jezus uit de wet van Mozes en de profeten”. Dit citaat

komt niet uit de brieven van Paulus, zoals bij het opschrift staat, maar uit Handelingen 28:23.) Overigens doet het gebruik van zoveel toepasselijke bijbelspreuken vermoeden, dat Hartigh hulp had van een geestelijke, want anders kende hij wel erg goed de bijbel en dan ook nog in het Latijn!

Naast de “Woonkamer” zien we een afbeelding van pastoor Servaas Widdershoven met daarbij het bijbelcitaat Mattheas 5: 10.: *“Beati qui persucutionem pertiurtur propter justitiam; quoniam ipsorum est regnum coelorum”* (Zalig zijn zij die vervolging lijden om de gerechtigheid want hun behoort het rijk der hemelen.) De iconografie van de voorstelling wordt door deze tekst verduidelijkt. De pastoor zit geknield met een crucifix en een doornenkroon als teken dat hij wordt vervolgd in naam van Christus. Hij kijkt op naar de verschijning van een engel, die hem een schitterende kroon toont als teken dat hem het rijk der hemelen zal behoren.

35

figuur 24: De bid- en slaapgelegenheid van Pastoor Widdershoven

De volgende korte doodlopende gang is volgens het daar aanwezige opschrift de *“Bid en rustplaats van den eerwaarden heer pastoor van Widdershoven, alhier verborgen geweest in het jaar 1798-1801.”* Een bed in een nis in de achterwand, een bidstoel en een tafel vormen het interieur, dat geheel in de levende mergel is uitgekapt. Boven het bed staat: *“Tulit de lapidibus qui jacebant et supponens capitisuo, dormivit in eodem loco. Gen. XVIII.11.”* (Hij legde een van de stenen die daar lagen bij wijze van kussen onder zijn hoofd en begaf zich ten ruste op die plaats. Genesis 18:11.) Boven de bidstoel staat een afbeelding in scraffito van een kelk met hostie en verderop lezen we: *“Hic omnis calix ex vivo.”* (Hier hebben allen kracht geput uit deze kelk).

We zijn nu gekomen bij de oorspronkelijke hoofdingang van de kapel. Er is een schelpvormig wijwaterbakje uitgehouwen waar de letters *“IHS”* boven staan. Op de wand ernaast staat in vette letters: *“Ubique luctus pavor et plurima mortes imago. Virg. aeneid II 369”* (Overall rouw, overall angst, overall de dood voor ogen. Uit de Aeneas van Vergilius. II. 369.) Boven de ingang lezen we in scraffito: *“Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum.”* (De Heer bewaakt de ingang en de uitgang.)

In de kapel vlak bij de uitgang staat een opschrift ter nagedachtenis van pastoor Widdershoven; *“In piam memoriam adm. Rev.di. D.mi. Servatii Widdershoven. Parochi Falcoburgensis qui uniuersae constitutioni iura mentum praestare renuens, die 30 nov. 1798 Mosae Trajecti in carcerem missus et valetudinis ergo quinque post mensus emissus, saeviete persucutione, hic latitavit et sacras functiones peregit.”* (Ter eerbiedige nagedachtenis aan de Weleerwaarde Heer Servaas Widdershoven. De Valkenburgse priester die weigerde de eed af te leggen en op 30 no-

vember 1798 werd gevangen gezet en weer na vijf maanden wegens zijn gezondheidstoestand werd vrijgelaten en hiervoor de strenge vervolging onderdook en zijn heilige taken voortzette.) Die “vijf maanden” zijn vermoedelijk onjuist, want alle andere bronnen vermelden drie maanden internering. Onder deze nagedachtenis staat: *“Magis eligens affligium populo dei quam temporalis peccati habere jucunditatem. Hebr. XI.25.”* (En wilde hij liever smaad lijden met Gods volk dan een vergankelijk voordeel trekken uit de zonde. Hebr. 11:25.) In deze bijbelpassage kiest Mozes voor het verdrukte volk van Israël in plaats van de bevoorrechte kleinzoon van de farao te blijven. Een dergelijke keuze maakte Widdershoven ook, want hij koos voor het onderdrukte volk van zijn parochie in plaats van zich te conformeren aan het Franse gezag door de eed af te leggen.

Om het rondje langs de wanden van deze kapel helemaal volledig te maken, lopen we nu langs een heel grote afbeelding genaamd *“Christus eerste lijden”*. De geboeide Christus ondergaat gelaten het gespot van de vier mannen, die om hem heen staan. Hij heeft een rietstengel als scepter in zijn handen en een doornenkroon op zijn hoofd. Romeinen te paard houden het gepeupel op een afstand.

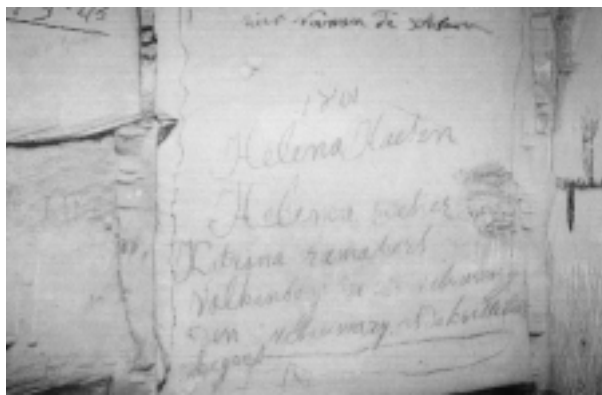
Rechts naast deze tekening staat ingekrast en met rood krijt ingekleurd een opschrift dat authentiek zou kunnen zijn: *“Johannis Haabets. Alhier zijn eerste communie gedaan in het jaar 1801.”* De priester hoefde in 1801 niet meer onder te duiken, maar mocht zijn priesterambt toen nog niet vrij uitoefenen, vandaar dat er nog steeds illegale doopplechtigheden, communies en missen werden gehouden. Het is overigens niet de beroemde priester-historicus Johannes Habets, die hier werd gedoopt, want die werd pas in 1829 geboren.

We gaan nu nog even de pilaar, die midden in de ruimte staat, bekijken. Hierop staat op de zijde tegenover het altaar: *“Una autem Sabbati, cum convenissimus ad frangendam panem (...) protraxit sermonem Usque ad mediam noctem. Erant autem lampades copiosae incaenaculo, ubi eramus concregat. Act XX.7.8.”* (Toen ze op de sabbath bijeen waren gekomen, om het brood te breken (...) rekte hij zijn preek tot midden in de nacht. Er brandden veel lampen in de opperzaal waar we vergaderd waren. Handelingen 20:7-8.) Over een groot deel van deze pijler loopt weer het decoratieve motief van het “hek met spijlen” dat we ook elders in de kapel overal op de wand zien. Het motief wordt onderbroken door een sombere afbeelding van Johannes en Maria, die elkaar troosten na de kruisiging van Christus. Dan volgt er weer een stuk hek waar wij nu “overheen kijken” en een stukje van Jeruzalem zien. Of hier het echte Jeruzalem wordt getoond of het “Hemelse Jeruzalem”, de hemelse burcht waar God woont, laat ik verder maar in het midden. Ondanks het feit, dat deze tekening nogal vervaagd is, hebben de oosterse fortificaties en paleizen een vreemde driedimensionale werking, die wordt veroorzaakt door het “hek” en een boompje op de voorgrond. Dit effect wordt nog versterkt door een steunboog, die aan de bovenkant het doorkijkje begrensd. Deze boog verbindt de mergelkolom met de gemetselde zuil ernaast. Aan de andere kant van de pijler staat een ongeveer vijftien centimeter groot tekeningetjes, dat in de mergel is ingekrast en met rood krijt is nagetrokken. Er zijn er een stuk of acht van die “cartouches”, verspreid door de hele kapel, en ze stellen een evangelist of een fabeldier voor. Op het eerste gezicht doen ze heel oud aan, maar ik vermoed dat ze tussen 1920 en 1960 zijn aangebracht. Omdat ze zo klein en onduidelijk zijn, is een nauwkeurigere analyse en datering onmogelijk.

Er is vaak gepretendeerd dat deze kapel uit de Franse Tijd is, terwijl ze in feite pas rond 1905 is gemaakt en daarom viel in het verleden wel eens het woord “kitsch”. Daarbij kan de stijl van Hartigh niet iedereen bekoren. In 1970 schreef R.C. Hekker hierover: *“de zoetige tekeningen van Hartigh missen de overtuigingskracht van de volkskunst”*. Met “volkskunst” bedoelt hij het werk van Claessens en Habets’ jongens in de Geulhemmergroeve. Nu, dertig jaar later, heb ik een positiever oordeel over het werk van Hartigh. Zijn laat-romantische schilderijen zijn technisch helemaal niet slecht en ze tonen ons voorbeeldig hoe honderd jaar geleden het geloof aanschouwelijk werd gemaakt. Overtuigingskracht werd juist zeer bewust nagestreefd en theatrale effecten, dramatiek en monumentaliteit werden daarbij bepaald niet geschuwd. Naarmate deze tekeningen ouder worden, zal men ze waarschijnlijk steeds meer gaan waarderen.

figuur 25:

“1801 Helena Haesen Helena Roesier Katrina Ramakers Valkenborg de 23 Februarij den 27 (?) februarij is de kristellier begoes”.

Zowel de kapel als ook de “woonplaats” en “rustplaats” van Widdershoven zijn dus gefabriceerd voor het vreemdelingenverkeer. De gidsen omzeilen dit feit meestal op diplomatieke wijze en gunnen de toerist zijn illusies. Zo er al authentieke elementen in deze kapel aanwezig waren, dan zijn die nu niet meer als zodanig terug te herkennen. G. Ubaghs vermeldde in 1858 dat hier *“teekenen van godsdienstoefening te vinden zyn”* en Habets schreef in zijn *“Geschiedenis van het Bisdom Roermond”* dat er *“in het Fluwelen Bergske nog sporen eener kapel zijn overgebleven”*. Helaas staat er verder niet bij waaruit deze sporen bestonden. Er zijn maar drie opschriften, die duiden op religieuze activiteiten ter plaatse in de Franse Tijd en die waarschijnlijk ook uit die tijd stammen. In een doodlopende gang, vlak bij de kapel, staat in donkerrood krijt het opschrift: *“1801 Helena Haesen Helena Roesier Katrina Ramakers Valkenburg de 23 Februarij den 27 (?) februarij is de kristelier begoes.”* “Kristelier” betekent zowel catechismus als catechismusonderricht. In de scholen moest tijdens het Franse regime alle tekenen van religie verwijderd worden. De enige catechismus, die er gelezen mocht worden, was de *“Catechismus der rechten der Mens”*. Godsdienstige boeken konden alleen in het geheim worden gelezen, want op gezette tijden kwamen commissarissen de schooltjes inspecteren. In februari 1801 hoefde Widdershoven niet meer onder te duiken in de groeve, maar het was hem toen nog niet toegestaan zijn priesterlijk ambt weer uit te oefenen. Het is dus goed mogelijk dat hij de kinderen hier in het geheim les gaf. Verderop in deze gang staat met hetzelfde rode krijt een naïeve tekening van een met sterretjes bezaaid huisje met een koepeldak: *“1801... H.H... Dit is het stalleken van Bethlehem.”* staat erboven. De letters H.H. betekenen waarschijnlijk *Heilig Huisje*, een ouderwetse benaming voor het kerststalletje, maar ze zouden echter natuur-

lijk ook *Helena Haesen* kunnen betekenen. Het opschrift van de communie van Joannes Habets in de kapel is hier helemaal niet ver vandaan en is ook uit 1801. Mogelijk zijn dit authentieke sporen van religieuze activiteit in deze groeve tijdens de Franse overheersing. Dat zou dan weer een aanwijzing kunnen zijn dat Hartigh zijn kapel maakte op een plek, die daarvoor al werkelijk als zodanig dienst had gedaan.

figuur 26:

“1801 H.H.

*Dit is het stalleken
van Bethlehem”*

Op 20 december 1948 werd in de Fluwelengroeve door pastoor Welters een mis opgedragen ter herdenking van het eerste doopsel van een kind in de groeve, Paulus Anthonis Quaadvlieg. Vreemd genoeg werd dit kind in de Valkenburgergroeve gedoopt en was het ook niet het eerste kind dat daar werd gedoopt, want dat was Jan Willem Ubaghs. Ongeveer zes jaar geleden werd er

bij uitzondering nog een kindje gedoopt in deze kapel. Jaarlijks werd er vroeger voor de mensen, die in de buurt van de groeve woonden, in deze kapel een kerstbijeenkomst gehouden voor de goodwill, om de overlast door het toerisme wat te vergoelijken. Aan deze aardige gewoonte kwam echter enkele jaren geleden een eind door het overlijden van de organisator. Nu maakt de ruimte in de kersttijd deel uit van de kerstmarkt.

BESLUIT

Hoewel de kapellen van de Gemeentegrot en de Fluwelengroeve in het verleden als echte schuilkapellen aan de bezoekers werden aangeprezen, moeten ze worden beschouwd als gemaakt ter herinnering aan de geloofsvervolging en aan de priesters die “ondergronds” gingen. Er zijn in deze kapellen geen **onbetwist** authentieke elementen uit de Franse Tijd (meer) te vinden, dit in tegenstelling tot de kapellen, die in het vorige deel besproken werden en er kan alleen maar gespeculeerd worden of ze al dan niet op “historische grond” werden gesticht. Volgens R.C. Hekker kan de kapel van de Fluwelengroeve “*slechts worden beschouwd als een monument van het toerisme uit de jaren van voor de eerste wereldoorlog*”. Ik kom tot dezelfde conclusie, maar zou hierbij dan wel het kleinerende woordje “slechts” willen weglaten. De hier besproken ondergrondse Valkenburgse kapellen verdienen, net zo goed als de kapellen, die onbetwist uit de Franse Tijd stammen, onze volle waardering, zij het dan beoordeeld vanuit een wat andere invalshoek. Het zijn elk voor zich cultuurhistorische juweeltjes en ik hoop dat door middel van deze verzameling documentatie nog eens te hebben onderstreept.

Met dank aan:

J. Diederer, F. Bergsteijn, K. Rodenburg, J. Silvertant, W. Thiessens en de gidsen van de Fluwelengroeve.

LITERATUUR

ALLARD, H.J.,

De Catacomben te Geulhem onder Bergh-Terblijt (Sittard 1892)

HEKKER, R.C.

Onderaardse Bouwkunst (Overdruk uit “Opstellen voor H. van de Waal”, 1970)

SCHAIK, D.C. VAN, EN W. VERSTER, W.,

De Fluwelen grot (Valkenburg z.j.)

SILVERTANT, J.,

Vreigele bie de bök (Valkenburg 1996)

UBAGHS, C.G.,

Korte schets der geschiedenis van het land van Valkenburg (1858)

CROLLA, J., ED.,

Nieuwste officiële reis en wandelgids (Valkenburg z.j.)

VERSTER, W.,

De Zuid-Limburgse Grottenwereld (z.j.z.pl.)

Zie verder voor een uitgebreide literatuurlijst: SOK-Mededelingen 35

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

VORMGEVING EN COMPUTEROPMAAK

Graatsma in vorm, Maastricht

DRUK

Valkdruk, Valkenburg

Redactieadres:

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at:

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES:

€ 6,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde acceptgiro of door
overmaking op rekeningnummer 000 - 150 7143 - 54 t.n.v.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg,
Godsweerderstraat 2, NL 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 7 tegen contante betaling op het
redactieadres.
€ 8,50 inclusief verzendkosten uitsluitend schriftelijk te bestellen bij:
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap
Groenstraat 106, 6074 EL Melick
door overmaking van de kosten op de postrekening
Nederland 429 85 1
België 000 - 1616562 - 57
onder vermelding van het gewenste.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608